

XVIII. YÜZYIL DİVAN ŞÂİRLERİNİN GÖZÜYLE PADİŞAHLAR VE SALTANAT DÖNEMLERİ

*Mesut Bayram DÜZENLİ**

ÖZET

İsmi altı asırlık bir edebiyata veren ve şâirlerin başta kasîde ve gazelleri olmak üzere pek çok manzûmesini barındıran divanlar, birer sanat eseri olmalarının yanı sıra, dönemlerinin siyâsî ve toplumsal hayatını yansıtmaları bakımından da çok önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, divanlardaki herhangi bir hâdis vesilesiyle yazılmış olan tarih kıt'aları türündeki manzûmelerin, belki de bir tarih kitabında göremeyeceğimiz önemli bilgileri ihtivâ etmesi yönüyle, tarihî bir vesîka olarak dönemin tanıklığını yapabilmesi mümkün görünmektedir.

Divanların dönemlerinin tanıklığını yapması, tarihî kaynaklar gibi nesnel bir şekilde olmayacağı içindir ki şâirden de bir vak'anüvis tavrı beklenemez. Çünkü şâirin içinde bulunduğu hâl, onun kişilere ve hâdiselere bakışını etkileyip değiştirecektir. Cemiyetin birer ferdi olan şâirlerin manzûmelerindeki yaklaşım ve değerlendirmelerinin bireysel olduğu kadar toplumsal yönünün de bulunduğu hesaba katıldığında, tarihî bazı yaklaşımların dışında, o dönem insanının zihniyetinin ortaya konulabilmesi bu çalışmanın mihverini oluşturmaktadır.

Bu yazıda, 18. yüzyıla ait 50 divana, dönemin siyâsî anlayışlarını yansıtmaları yönüyle bakılacak; devrin padişahlarının ve onların saltanat dönemlerinin şâirler tarafından değerlendirilişi, şâir-hâmî ilişkisine de yer geldikçe temâs edilerek bir bütün olarak verilmeye çalışılacaktır. Ayrıca, şâirlerin padişahları ve onların idareciliklerini değerlendirirken tarihî birtakım gerçeklerle paralel hareket edip etmedikleri; farklı şâirlerin aynı siyâsî kişilere yönelik benzer ve farklı tavır sergileyip sergilemediklerinin ortaya konulması çalışmanın diğer hedefidir.

Anahtar Kelimeler: 18. yüzyıl divanları, siyâset, şâirler, padişahlar, şâir-hâmî ilişkisi

THE SULTANS AND THEIR PERIODS OF ROYAL FROM THE VIEWPOINTS OF 18th CENTURY OTTOMAN POETS

ABSTRACT

Named after a 6-century- old literature and harboring many poems of the poets especially the kasîde and the gazel (odes), the divan meets us not only as a work of art but also as an important source which reflects community and active political life of the period. Especially, it seems possible that being historical documents, the historical stanzas in the divan which was written because of an event and on that sense

* Sakarya Ü., Eski Türk Edebiyatı Doktora Öğrencisi, El-mek: asiyan_43@hotmail.com

can be the witness of the period, contains significant information that we can't face in history books.

Witnessing to ages, divan poems aren't objective like historical sources therefore the poets can't be expected to behave like a chronicler. Because circumstances of the poet would affect and change his view towards people and events. Regarding that the poets as members of the society have both personal and social aspects in their approaches and evaluations of their poems and except from some historical approaches, reflecting the mentality of the people in that period constructs the essence of this study.

In this article, belonging to 18th century and representing the sense of politics of the period, 50 divan poems will be viewed; the evaluation of the sultans of the age and their reigns by poets will be presented as a whole by referring to the poet and protector relationship as the occasion arises. Besides, proving whether poets acted in parallel with some historical facts while evaluating sultans and their governance and whether different poets acted in similar or different manner towards the particular politician is another aim of this study.

Key Words: 18th century poems, politics, poets, sultans, the poet and protector relationship

Giriş

Edebî eserler, bir milletin geçmişini, medeniyet vasfını ortaya koyan çok önemli kaynaklardır. Ali Nihat Tarlan, 'Metinler Şerhine Dâir' başlıklı makalesinde, bir metnin, onu meydana getiren sanatkârın iç benliğini ve o devrin hususî karakterini bize vuzûh ile gösteren değerli bir vesîka olduğunu söyler¹. Bu yönüyle divanlar, yaşanan olayların en yakın tanığı durumundadır.

Edebiyat ve tarih alanlarının kesişme noktasında, birçok türün bulunduğu ve bu türlerin her iki alanda da ilmî çalışmalarda değerlendirildiği bir gerçektir. Bu türlerin başında, doğrudan doğruya tarih alanına giren edebî eserler bulunmaktadır ki bunlar edebiyat tarihî niteliği taşıyan ve hem edebiyatçı hem de tarihçi açısından değer arz eden eserlerdir². Bununla birlikte edebî eser, öznel olması yönüyle, tarih bilimine kaynaklık eden yazılı metinlerden ayrılmaktadır. Dolayısıyla, bir hâdisenin değerlendirilmesi vakanüvislere göre farklı, şâir ve sanatkârlara göre farklı olacak; tarihî bir metinde karşımıza çıkan bir şahıs veya hâdise, divanlarda yer alan bir manzûmede şâirin içinde bulunduğu cemiyete, görevde bulunduğu makama ve o anki hâlet-i rûhiyesine göre değişecek ve şekillenecektir. Zirâ sanatkârın arzu ve telaşı, dış dünyanın mutlak gerçekliğinden ziyâde, onun kendi zâviyesinden görünümü ve aksidir. Bu yönüyle edebî eserler, tarihî bir vâkiayı doğrudan ele almamakla birlikte, tarihi aydınlatma açısından değer taşımakta³; şâirlerin, resmî tarihin hâricinde, farklı bir gözle yaşadıkları dönemleri yansıtma da devrin insanının duyuş, düşünüş ve algılayışını ortaya koyması bakımından ayrı bir önem arz etmektedir.

Bu yazıda, XVIII. yy padişahlarının, dönemin divan şâirlerinin gözünden değerlendirilişi verilirken, farklı şâirlerinin, aynı siyasî kişiye veya kişilere karşı benzer tutum içinde olup

¹Ali Nihat Tarlan, **Edebiyat Mes'eleleri**, Ötüken, İstanbul, 1981, s.202

²Ali Fuat Bilkan, "Tarih Araştırmalarında Edebi Metinlerin Değeri ve Divanların Tarihçiye Sundukları", **Yağmur**, Sayı: 23 (Nisan-Mayıs-Haziran), Ankara, 2004, s.23

³Kadir Atlansoy "Edebî Metinlerin Tarih Kaynağı Olarak Değeri", **Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri**, 6-7 Haziran 1996, **Bildiriler**, İstanbul Ü., Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1997, s.24

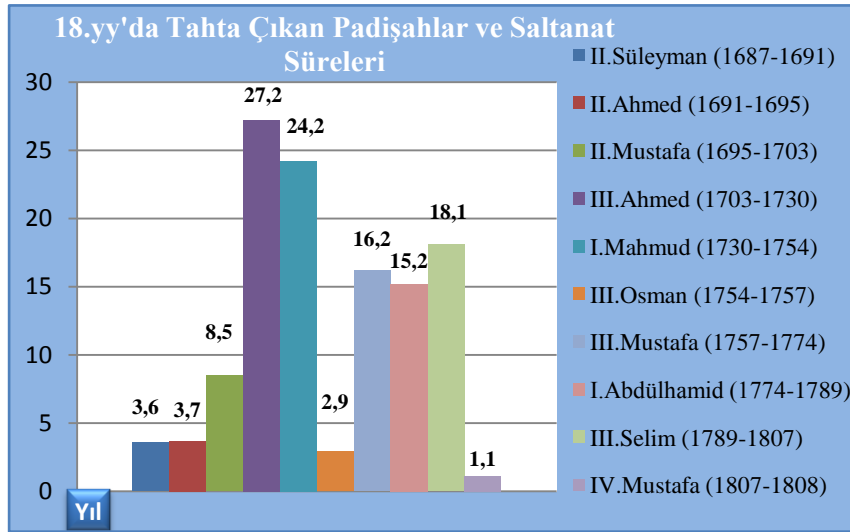
Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

olmadıkları aktarılmaya; böylece, divan şâirlerinin, yaşadıkları dönemin siyasî olgularını bir bütün olarak ele alırken tarih bilimine kaynaklık eden birinci derecede önemli belgelerle ne kadar paralel hareket ettikleri veya bu tarihî gerçekliğe muhâlif bir düşünce şekli ortaya koyup koymadıkları tespit edilmeye çalışılacaktır. Yine bu değerlendirmeler yapılırken, şâirlerin -varsa- devlet katındaki vazifelerinin, şâir-hâmî ilişkisinin(mükâfât ve cezâ gibi hallerin) manzûmede anlatılanlara tesiri göz önünde bulundurulacak; bilhassa kasîdeleri ve tarih kıt'alarını yazarken onları bu işe sevk eden âmillerin neler olduğuna yeri geldikçe temas edilecektir.

Padişahların, Osmanlı idâresinin en tepesindeki kişiler olduğu düşünülürken, siyasî gelişmelerle doğrudan veya dolaylı ilgilerinin bulunması kaçınılmazdır. Bunun içindir ki, methiye ve cülûsiyeler dışında, bilhassa İstanbul'da yapılan her türlü askerî, ekonomik ve idârî faaliyet; imar ve kültür hareketleri, padişahları da ister istemez manzûmelere (özellikle tarih manzûmelerine) konu etmiştir. Bu durum ise, çok sayıda incelenmesi gereken manzûme demektir. Ancak takdir edilir ki bir asra âit pek çok siyasî olayın bu kısıtlı çalışmada teker teker ele alınması ve bir bütün olarak verilmesi mümkün değildir. Bütün bu sebeplerden, bu yazı oluşturulurken bir şâirin aynı padişahı benzer ifâdelerle anlattığı farklı manzûmelerden yalnızca önemli olanları seçilmiş; böylece şâirin padişahı değerlendirmesi, gereksiz söz tekrarlarının önüne geçilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, şâirlerin bilhassa savaş, antlaşma, isyân gibi çeşitli siyasî olaylara ve dolayısıyla padişahlara bakışı, başka bir yazıda değerlendirilmek üzere çalışmaya dâhil edilmemiştir. Dolayısıyla, 18.yy'a ait incelenen **50 divanda** bulunan ve doğrudan padişaha yönelik olan değerlendirmeler, bu yazının sınırlarını da belirlemiştir⁴.

XVIII. yy. Osmanlı siyasetinin değerlendirilebilmesi için padişahların saltanat sürelerinin hatırlanmasında fayda bulunmaktadır. Padişahların tahta çıkışlarını ve saltanat sürelerini şöyle bir tablo ile göstermek mümkündür⁵:

Şâirlerin Gözüyle Padişahlar ve Saltanat Dönemleri

Divanlarda, devlet adamlarının vasıfları ve dönemlerinin özellikleri daha çok, çeşitli olaylar vesilesiyle yazılmış olan kasîde ve tarih kıt'alarında görülmektedir. Padişahlar,

⁴Bu yazı hazırlanırken "18.yy Siyasî Hayatının Klasik Türk Şiirine Etkileri" adlı yüksek lisans tezimizden faydalanılmıştır.

⁵II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa ve IV. Mustafa, kendilerinin saltanat dönemine yetişmiş 18.yy Divan şâirlerinin bulunması sebebiyle çalışmaya dâhil edilmişlerdir.

manzûmelerde divan şâirlerince övülmüşler ve kendinden önceki dönemlerdeki tarihî ve dinî bazı şahsiyetlere benzetilmişlerdir. Bu şahsiyetlerin başında; peygamberler, dört halife, İran şahları (Dârâ, Rüstem, Hüşeng...) , İskender, Hatem gibi isimler gelmektedir. Manzûmelerde padişahlardan; daha çok, cesur, kuvvetli, adâletli ve cömert oluşları gibi vasıflarla bahsedilmiştir. İleri görüşlü ve akıllı oluşları da padişahların diğer özelliklerindedir. Padişahlar, bu yönleriyle de Aristo ve Eflatun gibi şahıslarla mukâyese edilerek ya onlara eşit veya onlardan üstün tutulurlar. Hemen hemen bütün şâirlerin, padişahları benzer ifâdelerle anlattıklarını söylemek mümkündür.

XVIII. asır divanlarında padişahlar ve dönemlerinin özellikleri şöyle anlatılmaktadır:

Sultan II. Süleyman (1687-1691)

Sultan II. Süleyman, kardeşi Sultan IV. Mehmed'in 1687'de tahttan indirilmesi ile ailenin en yaşlı üyesi olarak Osmanlı tahtına çıktı. Kardeşinin saltanatı müddetince sarayda hapsedilmek sûretiyle korkulu bir hayat geçiren bu padişahın hükümdârlığı, dört devletle devam eden savaşın en buhranlı devrine tesadüf etmiştir. Sultan II. Süleyman'ın saltanatı kısa sürmüş ve 1691 senesinde Edirne'de vefat etmiştir⁶.

Nahîfi, Sultan II. Süleyman'ın cülûsuna dair yazdığı manzûmesinin başlığında, padişahın Berrey'n⁷ ve Bahrey'n⁸ Sultanı olarak bahsetmiş ve hemen ardından da bu kadar yücelttiği padişahı, Mekke ve Medine'nin(Haremeyn) hâdimi olarak göstermiştir. Yine aynı başlıkta, onun saltanatının kıyamete kadar devam etmesi Allah'tan istenmiştir. Şâir, padişahın tahta çıkışının Allah'ın bir lütfu olduğunu, tahtın onun cülûsu ile süslendiğini, cihânın taze bir can bulduğunu dile getirerek Sultan II. Süleyman'ı, zamanın Kanunî Sultan Süleyman'ı ve ikinci İskender'i olarak tavsif etmiştir:

Yine fazl-ı Hudâ şâd eyledi sükkân-ı âfâkı
Yine lutf-ı İlâhî rûşen itti çeşm-i devrânı
Cülûs itdi yine bir pâdişâh-ı saltanat-pîrâ
Olup zînet-fezâ-yı taht-gâh-ı mülk-i 'Osmânî
Cihân bir taze can buldı yine feyz-i İlâhîden
Guluvvî şad-mânî kıldı memlû' cümle sükkânı (Tarih, 1)⁹

Şâir Lebîb, Osmanlı padişahlarının saltanat müddetlerini anlattığı kasîdesinde, IV. Mehmed'in hal'ini, "kaderin binde bir görülen noksanı" olarak görmektedir. Manzûmede, Sultan II. Süleyman'ın tahta çıkışıyla, taht ve mülkün canlılık, parlaklık kazandığı ifâde edilmiştir. Sultan Süleyman, üç yılı biraz aşkın, saltanat tahtını süsledikten sonra, dünyadan el etek çekmiş ve H.1102 senesinde tahtını bırakmıştır. Tahtını bırakması, Süleyman peygamberin, mührünü 'dev' e kaptırması hâdisesi telmih edilerek anlatılmıştır:

Çü târih, irdi *bin yüz ikiye* bir nakş atup gerdûn
Süleymândan ayurdı dîvveş mühr-i Süleymân'ı (Kasîde, 58)¹⁰

⁶İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.97-98

⁷Avrupa ve Asya kıt'aları.

⁸Basra Körfezi ve Hind Denizi.

⁹İrfan Aypay, **Nahîfi Süleyman Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanın Tenkidli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Ü., SBE, Konya,1992, s.256

¹⁰İdris Kadioğlu, **Lebîb-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanın Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Ü., SBE, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Diyarbakır, 2003, s.261

Sultan II. Ahmed (1691-1695)

II. Süleyman'dan sonra hükümdâr olan kardeşi II. Ahmed de, Sultan İbrahim'in oğludur. Osmanlı ailesinin en yaşlı üyesi olduğu için, kardeşinin vefâtı üzerine yirmi birinci padişah olarak Osmanlı tahtına çıktı. Sultan Ahmed, kardeşi II. Süleyman gibi, IV. Mehmed'in saltanatından itibaren kırk dört sene hapis hayatı yaşamıştır. Hükümdâr olduğu zaman elli yaşında bulunan Sultan Ahmed, hiddetli ve hırslı idi. İşleri takip eder, şiddet gösterir, divan toplantılarını takip ederdi. Kendi dönemine kadar haftada iki gün toplanan Dîvân-ı Hümâyûn, saltanatı ile birlikte haftada dört gün toplanmaya başladı. Saltanatı kısa sürmüş ve 1695 senesinde vefat etmiştir¹¹.

Devrin şâirlerinden Dürrî, II. Ahmed'in tahta çıkışını, yazdığı bir tarih kıt' asıyla şöyle anlatmaktadır:

“Sultan Ahmed'in tahta çıkmasıyla kösün sesi, rüzgâr ile ufukları dolaşmakta. Böyle bir Kafdağı Anka'sının gücü karşısında, önce Nemçe kralı veyahut Macar kralı av olacak.”

Hân Ahmed idicek teşrîf-i taht-ı saltanat
Döndü âfâkı mübârek bâd ile âvâz-ı kûs
Böyle bir 'ankâ-yı kâf-ı kudrete evvel şikâr
Ya kıral-ı Nemçedür yâhûd bilâd-ı Engürüs
Dürriyâ hâtif nidâ idüp didi târîhini
Dehre müjde itdi Sultân Ahmed-i Âdil cülûs (Tarih)¹²

Sultan II. Süleyman'dan sonra Sultan II. Ahmed'in tahta çıkışını büyük bir mutlulukla karşılayan şair Lebîb, onun müşfik oluşu ile nâm saldığını belirtmiş; 1106 senesinde ahrete göçtüğünü, düştüğü tarih ile dile getirmiştir.

Sa'âdet birle teşrîf eyledi o reng-i şâhîye
Şefîk-ı nâmdan hazret-i hân Ahmed-i sâni
Olnca çâr sâle çâr bâliş zîb anun dahı
Sadâ-yı çâr tekbîri pür itdi çâr erkânı
Hırâmân oldı *bin yüz altuda* çün bâg-ı Rıdvân'a (M.1695)
İde Mevlâ o şâhî mazhar-ı fazl-ı firâvânı (Kasîde, 58)¹³

Sultan II. Ahmed, çiçek hastalığı geçirmesi sebebiyle de şiirlere konu edilmiştir. Edirneli Kâmî, Sultan Ahmed Han'ın çiçek hastalığından iyileşmesi münâsebetiyle yazdığı terci'-bendde, insanların bakmağa kıyamadığı o yüzde, çiçek hastalığının belirlediğini, padişahın hastalıktan şifâ bulması ile de bütün cihânın sevindiğini, gam ve kederin unutulduğu ifade etmiştir:

Müjde-i sıhhati şâd itdi bütün dünyâyı
Böyle eyyâm-ı sürûr içre çi endûh u çi gam
Nice bu demde cihân olmaya şâd u hurrem
Buldı sıhhat o şehen-şâh-ı penâh-ı 'âlem (Terci'-bend, 2)¹⁴

¹¹İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s.98

¹²M. Ziya Bağrıaçık, *Dürrî ve Divanındaki Tarih Manzûmeleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Ü., SBE, Van, 1996, s.193

¹³İdris Kadioğlu, *age*, s.261

¹⁴Kezban Özyılmaz, *Kâmî, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ü., SBE, Konya, 1994, s.147

Sultan II. Mustafa (1695-1703)

1695 yılında yirmi ikinci padişah olarak 32 yaşında Osmanlı tahtına çıkan II. Mustafa, babasının uzun süren saltanatında iyi bir tahsil görmüş ve yetişmişti. Amcalarının birbiri ardından vefatları sebebiyle, kafes hayatı yedi seneden fazla sürmemiştir¹⁵.

Saltanatının ilk günlerinde, Sakız Adası “Koyun Adaları” zaferi kazanılarak Venediklilerden geri alınmıştı. Bu zafer, Sultan Mustafa'nın moralini güçlendirmiş, devlette de güven sağlamıştı. II. Mustafa, Osmanlı ordularının başarısızlıklarını sebebi olarak padişahların ordunun başında bulunmamlarını gösteriyordu. Bunun için bizzat Avusturya üzerine üç sefer yaptı. Bunların ilk ikisinde başarılı oldu. Üçüncüsünde ise mağlûbiyet yaşayıp Karlofça Antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Sultan II. Mustafa'nın, hocası Şeyhülislam Feyzullah Efendiye derin hürmeti sebebiyle bütün azil ve tayinleri onun onayı olmadan yapmaması, Sadrazam Amca-zâde Hüseyin Paşanın azli ve Edirne Vak'asının (1703) bazı gibi meş'um hâdiselere zemin hazırlamış ve nihâyetinde de padişah tahttan indirilmiştir. Sultan Mustafa, işleri bizzat takip eder, gelişi güzel tayinleri onaylamazdı. Hal'inden dört buçuk ay sonra vefatı, kendinin öldürülmüş olduğuna dair bir şâyîya sebep olduysa da hakikat bilinmemiştir¹⁶.

Şâirler, divanlarında II. Mustafa'dan Osmanlı mülküne adâlet ve âsâyîş getirmesi gibi özellikleriyle söz ederler. Padişahın ordunun başında sefere gitmesi de şâirlerce müspet karşılanmış; ona yönelik yazılan manzûmelerde cihat etmesi, gazâ konusunda kararlı oluşundan sıkça bahsedilmiştir. Bu yönüyle II. Mustafa, kudretli ve celâl sahibi bir hükümdâr olarak manzûmelerde yer almaktadır.

Şair Nahîfî, felek gibi yüce Sultan Mustafa'nın tahta çıkması ile İslam mülkünün talihinin tekrar açıldığını; ona, Cenab-ı Hakk'ın İskender'in gücünü ve şevketini verdiğini söylemektedir. Nahîfî, manzûmenin devamında padişahın halkın beklentilerini dile getirir. Şâir, padişahın cihân mülkünün Hazret-i Peygamberin şeriatıyla doldurmasını, kılıcının büyük gazâ eylerek düşmanlarına haddini bildirmesini, cihânda âsâyîş ve emniyeti sağlamasını ister:

Taht-ı iclâlê cülûs itdi şeh-i gerdûn-cenâb
Mülk-i İslâmın açıldı tâli'-i sa'd-ahteri
Ya'nî Sultan Mustafâ ibni Muhammed Hân içün
Cânib-i Hakdan virildi şevket-i İskenderi
Eylesün a'dâ-yı bed-kârâ gazâ-yı ekberi
Zevrak-ı rezm ü semen-i 'azm ile teshîr idüp
'Arsa-i âsâyîş ü emn eylesün bahr ü berî (Tarih, II)¹⁷

Şair Lebîb, yeni padişahı methettiği kasîdesinde Sultan Mustafa'yı, denizleri ve kıtaları adâletle süsleyen bir kişi olarak gösterir. Şiirde, dokuz yıl hükümdârlık ettiğinden, fetih ve nusretle şan ve şöhretinin çok arttığından, dokuz yılsonunda Edirne şehrinde ordunun başında savaşa niyet etmişken 1703 senesinde vuku' bulan Edirne Vak'ası ile saltanattan uzaklaştırılmasından bahsedilmiştir. Şair, padişahın hal'i vak'asını, “*fart-ı buhrân-ı fiten*” (fitne buhranının çokluğu) tabiri ile bir fitne olarak görmüş ve bu hâdiseye sebep olanları da “*erbâb-ı tuğyân*” (aşırıya gidenler, küfür ve isyân erbâbı) olarak nitelendirmiştir. Mülkü ve devleti nizâma sokan padişahın bu durumu, dermâna vesile olan hal' şerbetini içmekten başka bir şey değildir:

¹⁵İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s.98

¹⁶İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **age**, s.99-100

¹⁷İrfan Aypay, **age**, s.258

O sultân-ı safâ-perver o hâkân-ı vefâ-güster
 O dâd-ârâ-yı bahr u berle devlet buldı Üâmı
 Tokuz sâl eyledi bu nüh revâk-ı dehre dârâlık
 Tokuzâ çıktı feth ü nusret ile şöhret ü şânı
 Resîde oldı bin yüz onbeşe târîh-i hicret çün (H.1115-M.1703)
 Görindi saltanattan hecri bâ-takdîr-i Rabbânî
 Edirne tahtgâhında gazâyâ azîm olmuşken
 Mizâc-ı devlete virdi halel erbâb-ı tugyânı
 Tamâm itmişdi mülki fart-ı buhrân-ı fiten geldi
 Hakîm-i lem-yezelden şerbet-i hal' ile dermânı (Kasîde, 58)¹⁸

Nahîfî, şiirlerinde padişahın gazâ yönünden çokça bahsetmektedir. Bir manzûmesinde Sultan II. Mustafa'yı şöyle anlatır:

“Zamanın sultanı Mustafa Han, saadet ve kahramanlığın süsüdür. O, peygamberin adını taşımaktadır ve Hz. Ebubekir'in, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin vasıflarını kendisine örnek almaktadır. Rüstem ve İskender gibi hükümdârların serveri olan padişah, lütuf kaynağıdır. “Nasru'n-min'Allah”¹⁹ ayeti ile zafer ve galibiyet buldu. Sakız Adası'nın fethi, onun tahta çıkışının bir uğurudur. Düşmanlarının gözlerine, onun hançerinin hayalinden dolayı, ölüm uykusundan başka bir uyku gelmez. O cihân padişahının kudreti karşısında, İran şahı dahi alçak bir kul olmaya râzıdır. Onun bir iltifatı bile, en hakir bir köleyi dünyanın şahı yapar.”

Hazret-i sultân-ı devrân ya'ni Sultan Mustafâ
 Zîver-i sahn-ı sa'âdet zîb-i sadr-ı saf-derî
 Pâdişâh-ı bahr ü ber râyet-keş-i İskenderî
 Âyet-i **نَصْرٍ مِنَ اللَّهِ** ile bulmuş zîb ü fer
 Mazhar-ı vefk-ı zaferdür ya'nî seyf ü miğferi
 Feth-i Sakız fâl-i bi'l-hayr-ı cülûs-ı pâkidür
 Ol şehün kim zâtıdır 'Osmâniyânun mefharı (Kasîde, 19)²⁰

Neylî'nin, padişaha yönelik yazdığı kasîdesi, Nef'î'nin meşhûr şiirine bir nazîredir:

“Cihânın cengâver Rüstem'i olan padişah, gaza ederek bütün dünyayı mutlu etmiştir. Din düşmanlarından intikam alarak Hz. Peygamber'i hoşnut etmiştir. O, bu hâliyle, kendinden önceki padişahlara şeref bahşeden Osmanlı ailesinin iftihar kaynağıdır. Onun bir mislini, felek bunca zamandır hiç görmemiştir.”

Bâreke'llâh ey cihânun Rüstem-i ceng-âveri
 Bir gazâ itdün ki dil-şâd eyledün 'âlemleri
 Zâhir oldı 'askerün a'dâ-yı dîn ü devlete
 Düşmenün kendüye râci' oldı fikr-i muzmeri
 İntikâm aldım 'adû-yı dînden ber-vefk-i kâm
 Eyledün hoşnûd rûh-ı Hazret-i Peygamberi
 Sad şeref-bahş-ı gürûh-ı pâdişâhân-ı selef

¹⁸İdris Kadioğlu, *age*, s.261

¹⁹**نَصْرٍ مِنَ اللَّهِ** “Allah katından bir yardım ve yakın bir zafer vardır. İnananlara müjde ver.” **Kur'an-ı Kerîm**, Saff/13, http://www.diyenet.gov.tr/kuran/kuran_meali/kuran.pdf

²⁰İrfan Aypay, *age*, s.207

Dûdmân-ı zümre-i 'Osmâniyânun mefhari
 Bir devirde görmedi mislini çeşm-i rüzgâr
 Bunca demdir ki döner dûlâb-ı çarhı çenberi (Kasîde, 2)²¹

Edirne Mevlevî-hânesinde elli sene şeyhlik yapan Enis Dede, devrinde padişah ve diğer devlet adamları üzerinde nüfuzlu bir şahsiyettir. Bununla birlikte şâir, Divan'ında sadece iki yerde devlet adamlarına yönelik manzûme yazmış ve onlardan herhangi bir câize beklememiştir. Bu şiirlerinde ise, devlet adamlarının herhangi bir övgüye ve abartıya gitmeden gerçekçi çizgilerle anlatıldığı görülmektedir. Bu manzûmelerden biri Nevşehirli Damat İbrahim Paşa diğeri ise Sultan II. Mustafa için yazılmıştır. Enis Receb Dede, Sultan Mustafa'dan bahsettiği manzûmesinde şunları söyler:

“Yiğitlikte, Osmanoğulları'nın eli, kızgın bir aslanın pençesi gibidir. Sultan Mustafa Han da, gazâ edenler için her yerde yardımcıdır.”

Şecâ'atde yed-i ulyâ-yı pâk-i Âl-i 'Osmân'ı
 Misâl-i pençe-î şîr-î jiyân pür-zûr bulmuşlar
 Cenâb-ı Hazret-i Sultân-ı Gazi Mustafâ Hân'ı
 Beher-câ fâl-cûyân-ı gazâ mansûr bulmuşlar (Gazel, 103)²²

Edirneli Kâmî, padişahın İstanbul Göksu'da yaptırdığı kemerleri ve diğer imâr faaliyetlerini anlattığı bir kasidesinde, II. Mustafa'yı dünyanın iftihar kaynağı olarak görmekte ve onun tahta çıkması ile bolluk ve bereket geldiğini söylemektedir. O dünyanın yegâne padişahıdır ki, onun sâyesinde âlemde ferahlık vardır. Sultan Mustafa, dünyaya adâlet yayan ve adâleti emreden şahlar şahıdır. Bütün cihân hükümdârları, onun dergâhının toprağına alınlarını sürmektedirler:

Pâdişâh-ı yegâne-i 'âlem
 Sâyesiyle bu câ ferah-zâdur
 Mustafâ Hân-ı ma'delet-güster
 Ki şehen-şâh-ı dâd-fermâdur
 Dâverân-ı cihân-ı bâ-ta'zîm
 Hâk-i der-gâhına cebîn-sâdur (Kaside, 9)²³

Devrin şâirlerinden Haşmet, manzûmesini Sultan Mustafa'nın babası olan Sultan II. Ahmed için inşa ettiğini; bugün ise, padişahın kendisi için tahmis şeklinde düzenleyerek yeniden yazdığını söylemektedir. Haşmet, padişahla ilgili düşüncelerini şöyle anlatır:

“Padişah, gece gündüz, Allah'ın rızası için çalışmakta, Hz. Peygamber'in şeriatını icra etmektedir. Onun tedbirleri, memleketteki karışıklıkları ortadan kaldırmış ve herkesi mutlu etmiştir. Onun ışığı insanların şevkini artırmıştır.”

Haşmet, son beyitte, onun saltanatının, dünya meclisi var oldukça, yıldızların ışığı durdukça devam etmesini istemektedir.

Rûz u şeb kesb-i rızâ'ullâh için îstâdesin
 Sû-be-sû ahkâm-ı şer'-i enveri icrâdasın

²¹Sadık Erdem, **Neylî ve Divanı**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.37

²²Adem Ceyhan, **Enis Receb Dede, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri, Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü., SBE, İstanbul, 1990, s.119

²³Kezban Özyılmaz, **age**, s.18

Kible-i maksûd-ı dilsin minber-i takvâdasın
 Hutbe-i 'unvân-ı dîn-i Ahmed'i inhâdasın
 Mescid-i mînâ-serây-ı âsumân turdukça tur
 Hoş küşâyış verdi tedbîrin bu kâr-ı derheme
 Nâhun-ı re'yin meded-res oldu kayd-ı 'âleme
 Hande etdi 'ukde-i dil kâkül-i ham-der-hama
 Pertevin oldu mü'eddî germî-i şevk ü deme
 Meclis-i gerdûn u şem'-i afterân turdukça tur (Tarih, 9)²⁴

Sultan III. Ahmed (1703-1730)

Sultan III. Ahmed, 1703 yılında gerçekleşen “Edirne Vak’ası” ile tahttan indirilen II. Mustafa’nın yerine tahta çıkmıştır²⁵. Kendisi de bir şâir olan ve şiirlerinde “Necîb” mahlasını kullanan III. Ahmed, şâirleri ve bilginleri korumuştur. Sultan Ahmed; İran fetihleri, yaptırdığı köşkler, ilim ve sanat erbâbını himâye etmesi ve onları mükâfatlandırması yönüyle Divan şiirine konu olmuştur. Ayrıca III. Ahmed’in saltanat yılları -özellikle Lâle Devri- bir sükûnet dönemi olduğu için şâirler, kendisinden “cihânı emniyet, rahat ve huzura kavuşturan padişah” olarak bahsetmişlerdir. III. Ahmed’in saltanatı ve Lâle Devri, 1730 yılında çıkan Patrona Halîl İsyanı ile sona ermiştir²⁶.

Sultan III. Ahmed’in cülûsunun, Cenab-ı Hakk’ın takdir perdesinin arkasından gelip ortaya çıkan bir büyük emri olduğunu yazdığı bir cülûsiyede ifade eden Nahîfî, bunu şaşkınlıkla karşılamaktadır. Cihânda birden bire görülen bu tür durumdan (Sultan II. Mustafa’nın tahttan indirilip yerine III. Ahmed’in çıkması), önceleri hoşnut olmayan akıl sahipleri, daha sonra bu hoşnutsuzluklarından dolayı tövbekâr olmuşlardır. Zîrâ Sultan III. Ahmed’in adâlet, şecâat, kerâmet ve azâmeti herkesçe görülmüştür. Bu durum, şâiri ve akıl sahiplerini çok mutlu etmiştir:

Verâ-yı perde-i takdîrden geldi zuhûr itdi
 Cihânda bir ‘acîb emr-i ‘azîm oldı yine hâdis(Kasîde,3)²⁷

Şâir Lebîb de Nahîfî gibi düşünmektedir. O da, kasîdesinde, III. Ahmed’in tahta çıkışını İlahî bir takdir olarak görür:

Karındaşı ‘adâlet-pîşesi Hân Ahmed-i Sâlis
 Cülûs itdi serîr-i mülke bâ- te‘yîd-i Sübhânî

Lebîb, kasîdenin devamında, devlet bağının lakaytlık yaprağı ile dolduğunu söyleyerek bir önceki padişah olan II. Mustafa döneminden şikâyetle bahseder. III. Ahmed, tahta çıkmasıyla birlikte o yaprakları temizlemeye başlamıştır. Padişah, çeşitli tedbirler ile memleketteki düzeni sağlamış, isyânları bastırmış ve âsâyîşi temin etmiştir:

Fe-ammâ bâg-ı devlet berg-i bî-gâneyle tolmuşdı
 Anı tathîre düşdi bâgbân-ı fikr ü iz’ ânı
 Hele çârûb-ı tedbîr-i hümayûn ile pâk itdi

²⁴Mehmet Aslan-İsmail Hakkı Soyak, **Haşmet Külliyyatı**, Dilek Matbaacılık, Sivas, 1994, s.189

²⁵Edirne Vak’ası hakkında geniş bilgi için bkz. İsmâil Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihî**, C. V, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.23

²⁶Patrona Halîl isyanı ile ilgili geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.cilt, Ankara, 1995, s.204

²⁷İrfan Aypay, **age**, s.260

Memâlikden te‘ennî birle levs-i bagy u tугyâni
Kiyâsetle siyâsetde o denlü kıldı dikkat kim
Nizâm-ı mülk ü milletde dinildi yokdur akrânı (Kasîde,58)²⁸

Şâir Dürri, Sultan III. Ahmed’in adâletinden bahsederek, onun tahta çıkışıyla şeref burcundaki parlak güneşin yer değiştirdiğini söylemektedir. O, devrindeki bütün kötülük ve gürültüyü, hayır ve rahata döndüren bir İskender’dir. Dürri’nin, cülûsiye türünde yazdığı tarih kıt’asında tahta henüz çıkan padişahın böyle bahsetmesini, şâirin yeni padişahın beklentisi olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır:

Cülûs idince taht-ı devlete Hân Ahmed-i ‘âdil
Şeref burcına gûyâ mihr-i rahşân eyledi tahvil
O sultân-ı Sikenderdür o hâkân-ı hümâyûn-fer
Ki ‘ahdinde şer ü şûr oldu hayr u râhata tebdil (Tarih, 2)²⁹

III. Ahmed’in saltanat yıllarına dâhil olan 1718-1730 yılları “Lâle Devri” olarak tarihe geçmiştir. Şâirler, Osmanlı Devletini uzun süre meşgul eden savaşların sona ermesi, sükûnetin sağlanmasıyla bir rahatlama ortamının oluşması, böyle bir ortamda da sanatın gelişmesi ve sanatkârların himaye edilmesinden dolayı “Lâle Devri”nden şiirlerinde övgü ile söz ederler. Özellikle, bu dönemde gerçekleştirilen imar faaliyetleri, düzenlenen eğlenceler, divanlarda çokça yer bulmuştur.

Lâle Devri denince akla gelen ilk şâir şüphesiz ki Nedîm’dir. Nedîm, şiirlerine III. Ahmed ve Lâle Devrini başarıyla yansıtmış bir şâirdir. Nedîm, daha çok, hâmisi İbrâhim Paşaya yönelik manzûmesi bulunmakla birlikte, padişah III. Ahmed için de çok sayıda şiir yazmıştır. Şâir, bir kasîdesinde, III. Ahmed’in adâletli idâresinden bahseder ve onun devrinde İstanbul’un güzelleştiğini dile getirir. Sultan Ahmed, cihat kılıcını çekerek düşmanlarını perişan etmiş, İslam mülkünde adâleti yeniden sağlamış, böylelikle Osmanlı Hânedânı’na yeniden tazelik ve güzellik vermiştir. Padişah, İstanbul’u çeşit çeşit şehráyinlerle süslemiş; her yeri gül bahçesine çevirmiştir. İran topraklarını Belh hudûduna kadar zabtetmiş ve Feridun gibi, İran ve Turan’a hükümdâr olmuştur:

Çeküp tıg-ı cihâdı hamdü'lillah kıldı efkende
Adûnun tenlerin hâk-i siyaha serlerin kana
Edüp İslâmiyân mülkünde ‘adl âyini tecdîd
Yeniden verdi revnak hanedân-ı Âl-i ‘Osmâna
Sıtanbulu kılup envâ'-ı şeh-râyin ile tezyîn
Meserretler ile döndürdü her sükun gülistâna (Kasîde,17)³⁰

Nedîm, Sâdâbâd övgüsünde yazdığı bir başka kasîdesinde Lâle Devrinin güzelliklerini tasvir eder. Şâire göre İstanbul’un yeni binalarla dolu Sâdâbâd’ı, havası ve suyuyla insanın canına

²⁸İdris Kadioğlu, *age*, s.261

²⁹M.Ziya Bağrıaçık, *age*, s.33. Dürri, bir başka manzûmesinde “Devletinde olayım ya’ni murâd üzre / İdeyüm haşre dek evsâf-ı şerîfün tesvîd” diyerek Sultan Ahmed’den devlet katında bir görev beklediğini dile getirir. Târîh-i Sâliyye-i Hümâyûn Der-Sitâyiş-i Hazret-i Hân Ahmed-i Âlişân, *age*, s.48.

³⁰Muhsin Macit, *Nedîm Divanı*, Akçağ, Ankara, 1997, s.63. Nedîm’in asıl hâmisi devrin Sadrazamı İbrahim Paşa olmakla birlikte şiirlerinde III. Ahmed’den isteklerini veya padişahın ona olan ihsanlarını da görmek mümkündür. Şâir, bir kasîdesinde “Ya’ni kıldın medreseyle ‘abd-ı nâ-kâmın çerâğ / Oldu câ nâm-ı Nedîme bendegânın defteri” diyerek kendisine verilen müderrislikten dolayı padişaha teşekkür eder. Muhsin Macit, *age*, Kasîde 5, s. 48. Başka bir kıt’ada ise “Cihânda lütfunla anıldı adım / Senin ihsânınla dâ’imâ şâdim / Kapında kulluktur ancak murâdım / Almam bu cihânı pula hünkârım” diyerek padişahın kapısında kul olabildikten sonra cihânın onun gözünde pul kadar değerinin olmayacağını ifade etmektedir. Muhsin Macit, *age*, Kıt’a 46/2, s.270

can katmaktadır. Sultan III. Ahmed'in dönemi, Osmanlı devleti için bahar mevsimindeki "nisan ayı" gibidir. Saltanat makamı onunla övünür. Onun sayesinde halk rahatça uykuya varmaktadır. Âsîler, hep itaat altına alınmıştır:

Müddet-i 'Osmâniyân içre zamân-ı devleti
Benzemiştir nev-bahârın mevsîm-i nîsânına
Sâye-i lûtfunda vardı halk hâb-ı râhata
Ser-keşân-ı dehr çekdi pâların dâmânına (Kasîde,21)³¹

Nahîfî, Sâdâbâd'ın güzelliklerini anlattığı kasîdesinde, Sâdâbâd'ın şeref ve güzelliğinin emsalsiz olduğunu, Rum diyârına tazelik ve güzellik getirdiğini ifade etmiştir. Bu güzelliğe, Acem ve Hind diyârları bile hasret kalmıştır. Perişan gönüller, orada güzellik kazanmış ve Sâdâbâd insanları kaynaştırmıştır. Bütün bu güzelliklerin padişah III. Ahmed ve onun sadrazamı İbrahim Paşa sayesinde. Şâir, bunun için padişaha duâ eder:

Hak Te'âla ide Hân Ahmed-i 'Âli-Şânı
Feyz-yâb-ı şeref-i nüzheti Sa'd-âbâdun (Kasîde,21)³²

18.yy'ın bir başka şâiri Arpaemîni-zâde Sâmi'dir. Şâir, Sultan III. Ahmed'i ve devrini benzer özelliklerle anlatır : "O padişah, cihânı aydınlatan ikbal göğünün güneşi, bilgi ve adâlet memleketinin özü bir şahıdır. Kahramân ve Tehemten vasıflı o hükümdârın emrine, zamanın şahları hep boyun eğer. O, Hak'ın gölgesi ve lütfunun mazharıdır. Dini ve devleti nizâma koyan temiz huylu bir komutandır. Onun devrinde, kurtuluş binası sağlamlaşmış ve kötülük baykuşunun yuvası harap olmuştur."

Sâmi, daha sonra III. Ahmed'in devrinde cihânın rahatlık içinde olmasından dolayı Allah'a hamd eder. Şâir, padişahı adâlet yönünden Ömer'e, kâbiliyet yönünden de Ali'ye benzetir:

Buldı ahdinde mebânî-i salâh istihkâm
Lâne-i bûm-ı ferâğ oldu harâbât-ı fesâd
Minnet Allâha zamânında cihân âsûde
Bâ-husûs ehl-i dilün râhatı ber-vefk-i murâd
Dâverâ dâdgerâ hüsrev-i 'alî-güherâ
Ey şehensâh-ı Ömer-'adl ü 'Alî-isti'dâd (Kasîde,3)³³

Şâir Arpaemîni Sâmi, başka bir manzûmesinde, Karlofça Antlaşması sonrası III. Ahmed'in saltanat dönemiyle halkın rahatlık ve huzur dolu bir ortama kavuştuğundan bahseder. Nihâyet, adâlet yeni yeni tesis edilir olmuş; insaf, hukuka riâyet ve her alanda refah görülmeye başlamıştır. İnsanlar, savaş sebebiyle kendilerinden toplanan verginin eziyetini unutturmuşlardır. Daha önceleri, böyle adâletli ve insafli bir devir görülmemiştir. Sultan III. Ahmed, akıllı ve adâletli bir padişahdır. Devrinde, memleket ve halk, rahatlık ve emniyet içindedir. Yaptığı işler hep hayra yönelik olduğu içindir ki, Allah, onun her dâim yardımcısıdır:

³¹Muhsin Macit, *age*, s.79

³²İrfan Aypay, *age*, s.216

³³Fatma Sabiha Kutlar, *Arpaemîni-zâde Sâmi Divanı, Tenkitli Metin-İnceleme, Özel Adlar Dizini*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Ankara,1996, s.360. Sâmi, bir başka manzûmesinde III. Ahmed'i överken onun İran karşısında elde ettiği zaferleri ve kazandığı toprakları da belirtir. Bkz. *age*, Tarih 37, s.653

İtmekte 'adâlet-i nev-â-nev
 Tekmîl-i refâh-ı her kalem-rev
 'Adlün yapılup kühen binâsı
 Nâs oldı rûsûm-ı cevri nâsî
 İnsâf budur şehân-ı eslâf
 Hiç görmedi böyle vakt-i insâf
 Budur dem-i pâdşâh-ı âdil
 'Ahd-i şeh-i kâm-rân-ı 'âkil
 Bu devrdür ol zamân-ı hurrem
 Nâ-dîde-i çeşm-i pîr-i 'âlem
 'Asrında memâlik ü ra'yyet
 Asûde-nişîn-i emn ü râhat
 Mahv oldı rûsûm-ı zulm-i 'Âdı
 Dünyâları tutdı 'adl ü dâdı
 Dârende-i tâc ü taht-ı sermed
 Bü'l-Feth-i zamân Hân Ahmed (Mesnevî, 2)³⁴

Devrin şâirlerinden Sâlim, mesnevî nazım şekliyle yazdığı bir manzûmesinde, Sultan Ahmed dönemindeki İstanbul gibi bir şehrin benzerinin olmadığını söyler. Padişahın devrinde ilim erbâbına gereken önem verilmektedir ve ilim erbâbından hiç kimse bir başkasına muhtaç değildir. Adâlet, cömertlik ve ihsânı ile dünyayı devamlı aydınlatan Sultan, herkese hak ettiği yardımı yapmaktadır. O, uzak bir yerdeki ehl-i kemâli dahî bilir ve inâyetini ondan esirgemez.

Padişah, ilim erbâbına rağbet etmektedir. Enderun'da verilen ilme önem gösterip bir kütüphane yaptırarak Enderun'u aydınlatmış ve her yeri kitapla doldurmuştur. Oraya kıymetli bir muallim tayin ederek lütufta bulunmuştur³⁵. Onun devrinde bütün dünya bir rahatlık ve emniyet içindedir. Mağdur edilen hiçbir kimse olmadığı gibi harap gönüller de ma'mûr edilmiştir:

Hamdüli'llâh zamân-ı pâkinde
 Der-geh-i âstân-ı pâkinde
 Olup ehl-i kemâl nâ-muhtâc
 Ma'rifet bulmada herîşe revâc
 Bilür ehl-i kemâli şâh-ı cihân
 'Asr-ı pâkinde ol şehün her dem
 O kadar müsterîhdür 'âlem
 Ki cihân cümle istirâhatde
 Herkes 'ahdinde emn ü râhatde (Mesnevî,18)³⁶

Şâir Kâmî, bir terkîb-bendinde III. Ahmed'i şöyle anlatmaktadır:

“Padişah, Hudâ'nın lütfunun bir gölgesi ve yüce tahtı süsleyen bir zâttır. İskender ve Dârâ, onun kölesi olsa lâyıktır. Yeryüzü onunla şeref buldu.”

³⁴Fatma Sabiha Kutlar, *age*, s.707

³⁵XVIII. yy divanlarında, askerî alandaki gelişmelere (tophâne, baruthâne yapımı, hendesehâne kurulması, gemi ve kalyon yapılması, kale tamirleri gibi) dair manzûmelere sıkça rastlanırsa da Lâle Devrindeki kültürel alandaki yeniliklerden (özellikle matbaanın kurulması) bahsedilmemesi dikkat çekici bir durumdur.

³⁶Hüseyin Güfta, *Sâlim (Mirzâ-zâde), Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Ü., SBE, Erzurum, 1995, s.202. Sâlim; mesnevinin devamında “*İtdüm ihrâz câh-ı me'mûl / Ya'ni kim pâye-i Sitanbul'ı*” diyerek padişahın lütfuyla istediği makam olan İstanbul pâyesine ulaştığını ifade ve bu sebeple de kendisine duâlar etmektedir. Sâlim, 1711 yılında Ruslarla yapılan Prut savaşı ve sonrasında imzalanan antlaşma dolayısıyla da III. Ahmed'den övgüyle söz etmektedir ki bu ve benzeri manzûmeler başka bir çalışmada ayrıca değerlendirilecektir.

Zıll-i eltâf-ı Hudâ revnak-ı taht-ı vâlâ
 Bendesi olmaga şâyeste Sikender Dârâ
 Âsümân-ı 'azamet neyyir-i burc-ı şevket
 Buldı zâtıyla şeref kişver-i rûy-ı dünyâ (Terkîb-bend, 2)³⁷

Kasîdelerinde Sultan III. Ahmed'den övgüyle bahseden devrin şâirlerinden bir diğeri Vahîd Mahtûmî'dir. Mahtûmî, Sultan III. Ahmed'in tüfekte testiye ateş etmesi münasebetiyle yazmış olduğu kasîdede padişahın vasıflarını da anlatmaktadır. Sultan, Osmanlı ülkesinin hükümdârı, büyük bir güç sahibi Süleyman ve onun habercisi olan Hüdhüd'ün, Dârâ ile Hüsrev'in ve ilim kaynağı Lokman'ın hükümdârıdır:

Habbezâ pâdişeh-i mülket-i Âl-i 'Osman
 Merhabâ şâh-ı Süleymân-fer ü Hüdhüd-serheng
 Dâver-i kevn ü mekân Hazret-i Sultân Ahmed
 Şeh-i Dârâ-sipeh ü Hüsrev ü Lokman-ferheng (Kasîde,6)³⁸

Suphi-zâde Abdî Abdullah, Sultan Ahmed'i bir tarih kıt'asında şöyle tavsif eder:

“Padişah, bir hizmetkâr olan Dârâ'nın şahıdır. Onun fermânı, yedi iklimde geçen kanundur. O şahlar şahı bir padişaktır ki ona kulluk etmek diğer padişahların emelidir. Zamanında cihân, rahatlık, huzur ve güven içindedir. O padişah, kılıç sesinin dehşeti ile İran'ı alarak orayı düzene koydu.”

Şeh-i Dârâ-hıdem Sultân Ahmed Hân Gazî kim
 Anın fermânı heft-iklime düstûru'l-'amel oldu
 O sultân-ı bülend-eyvân şâhen-şâh-ı devrân kim
 Devrinde kulluk itmek pâdişâhâna emel oldu
 Zamânında cihân âsûde 'âlem emn ü râhatda
 Vucûd-u pâkı halka mahz-ı lutf u lem-yezel oldu
 Alub İrân zemîni kıldı muntazam mülk ü mevrûşe
 Sadâ-yı tıgı dehşet-dâd şâhân-ı düvel oldu (Tarih, 3)³⁹

Şâir Suphi-zâde, başka bir tarih kıt'asında ise padişahın İran fethinden ve yaptırdığı köşklerden söz eder. Sultan III. Ahmed, çok gayretli bir padişaktır; onun merhamet dolu bakışları dünyayı ihyâ etmiştir. Padişahın hayatı, İskender'in menkıbesine benzer. Padişah, kahır kılıcıyla İran'ı Şiîlerden temizlemiş ve İsfahan gibi nice memleketler almıştır. O kadar adâletlidir ki, zamanında çılgın âşıklar dışında feryat eden kimse kalmamıştır. Mühendis tabiatıyla pek çok emsalsiz köşkler yaptırmıştır:

Şeh-i 'âli-himem Sultân Ahmed Hân sâlis kim
 Nigâh-ı re'feti dünyâyı ihyâ itdi ser-tâ-pâ
 Kemâl-i 'adl ü dâdı öyle sârî dehre kim yokdur
 Figân eyler meger dil-dâdesinden 'âşık-ı şeydâ
 Mühendis-kâr-ı tab' ı eyleyüp kâşâneler ihyâ

³⁷Kezban Özyılmaz, *age*, s.157

³⁸Bahattin Kahraman, *Vahîd Mahtûmî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Ü., SBE, Konya, 1995, s.346, 353 ve 357

³⁹Hakan Yalap, *Subhizâde Abdî (Abdullah), Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ü., SBE, Türkçe Eğitimi ABD, Niğde, 2007, s.30

Yapup niçe kasrlar kûşe kûşe pâk ü müstesnâ (Tarih,14)⁴⁰

Antakyalı Münîf, III. Ahmed'in oğlu şehzâde Seyfeddin'in vilâdeti münâsebetiyle yazdığı bir tarih kıt'asında, padişahın düşmanlarının gözüne bir timsah gibi görünen adâlet kılıcının suyunun, dünya bağına bir güzellik verdiğini söyler. Onun kınından sıyrılmış yiğitlik kılıcı, savaşta âciz bir kölesi olan Huşenk⁴¹ ve Dârâ'ya gâlip gelmiştir. Kızılbaş (İran)'a kılıcını göstermesi, ona isyân eden düşmanlarının hepsine yetecek bir delildir. Kılıcının verdiği korku, fitne tilsimini ortadan kaldırmıştır:

Saf-ârâyı magâzî hazret-i Hân Ahmed-i Gâzî
Ki âb-ı tîg-ı 'adli virdi behcet bâg-ı dünyâya
Kızılbaş ser-â-ser 'arza-i tîg itdiği min-ba'd
Yeter bürhân-ı kat'î ser-keşân-ı hasm-ı hodrâya (Tarih,1)⁴²

Şâirler, pâdişahlara ve diğer devlet adamlarına çeşitli vesilelerle şiirler sunmuşlardır. Aşağıda yer alan tarih kıt'ası, bir köşk yapımı münâsebetiyle yazılmıştır. Dürri, memdûhunu methederken manzûmenin yazılışına sebep olan bina ile padişahın tesis ettiği devlet arasında “muhkem, emîn, müşeyyed” gibi kelimeler yönüyle bir ilgi kurmuştur:

“Hudâ'nın gölgesi olan şan sahibi Sultan Ahmed dünyanın rahat ve emniyetinin sebebidir. Çünkü devlet ve din binası sağlam temeller üzerine kuruldu.”

O şehenşeh ki devr-i 'adlinde
Oldı muhkem esâs-ı emn ü emân
Çünkü oldı binâ-yı devlet ü dîn
Himmetiyle müşeyyedü'l-erkân (Târih, 29)⁴³

Sultan III. Ahmed'in vezirlerinden ve devrin önemli şâirlerinden olan İzzet Ali Paşa da diğer şâirler gibi padişahın adâletinden, Osmanlı mülküne getirdiği emniyetten, İran üzerine yaptığı sefer ve kazandığı zaferlerden bahseder. İzzet Ali Paşa, Revân ve Hemedân'ın padişahın mülkünde birer köşk hükmünde olduğunu söyler:

Bir padşeh ki lutf-ı Hudâya karîn olur
Nâm-ı şerîfi fâtihi-î İrân-zemîn olur
Bir hüsrevün ki dâd ola hemvâre her işi
'Ahdinde cümle milket ü millet emîn olur (Kasîde,1)⁴⁴

Şeyhülislam Es'ad Efendi, padişahın hicrî yılını tebrik vesilesiyle yazdığı tarih kıt'asında, Sultan III. Ahmed'i Aristo görüşlü bir hükümdâr olarak tavsif etmiş ve onun gelişle fitnenin, kötülüğün yeryüzünden silindiğini; yedi başlı şer ejderhasının cihânı baştanbaşa yakarken, onun himmet ve cömertlik suyunun o ateşi söndürdüğünü; padişahın da İbrahim peygamberle aynı nâmı taşıdığından dolayı, bu durumun Hz. İbrahim ateşe atıldığında ateşe emredilen “berden ve selâme”

⁴⁰Hakan Yalap, *age*, s.43

⁴¹İran'da en evvel hükümet süren Pişdâdiyân sülâlesinin ikinci hükümdarıdır. Ağâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, 4. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s.156

⁴²Muharrem Kılıç, *Münîf Antakî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Erzurum,1995, s.183

⁴³M. Ziya Bağrıaçık, *age*, s.33

⁴⁴A.İrfan Aypay, *İzzet Ali Paşa, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, İstanbul, 1998, s.59.

⁴⁵ ayetini îmâ ettiğini söylemiştir. Kederli günler artık geride kalmıştır ve şimdi mutluluk zamanıdır:

Ne himmetdir bu kim ol nâr-ı germ-â-germ-i sûz-efken
 Şerâr-efşân iken bir ejdehâ-yı heft-ser-âsâ
 Teveccüh itdiği cânibden ol dâdâr-ı Risto-rây
 Anı seyl-âb-ı cûd u himmeti kıldı o dem itfâ
 Halîlullâh ile bî-şübhe hem-nâm olduğındandır
 Bu hâlet âyet-i “berd ü selâm”ı eyledi îmâ
 Dem-i ekdâr geçdi şimdi eyyâm-ı meserretidir
 Ki dâhil oldı ‘âm-ı şevk-encâm-ı ferah-peymâ (Târih, 2)⁴⁶

Şâir Neylî, III. Ahmed’den H.1135 (M.1723) yılında Tiflis’in alınması dolayısıyla söz etmekte ve böyle bir fethi, Allah’ın hiçbir padişaha nasip etmediğini dile getirmektedir:

Olmadı bir şeh-r-yâra böyle feth-i bî-sifiz
 Virmedi bu nusreti bir pâdişâha Zü’l-celâl
 Geldi bir müjde-resân Neylî didi târihini
 Re’yle Tiflîsi Sultân Ahmed aldı bî-cidâl (Tarih, XXIX)⁴⁷

Sultan III. Ahmed, Divanlarda çiçek hastalığı geçirmesi münâsebetiyle de yer almaktadır. Arpaemini-zâde Sâmî bir kasîdesinde (K.4), Nedim bir terkîb-bendinde (T.B.1) ve Nahîfî de na’t türündeki bir kasîdesinde (K.18) padişahın hastalığından söz ederler ve kendisinin iyi olmasından dolayı Allah’a şükürde bulunurlar⁴⁸.

Sultan I. Mahmûd (1730-1754)

Sultan I. Mahmûd, Patrona İsyânı sonrası Sultan Ahmed’in tahtı kendisine terk etmesiyle yirmi dördüncü padişahı olarak, Ekim 1730’da Osmanlı tahtına çıkmıştır. 1730’dan 1754’e kadar devam eden yirmi dört senelik saltanatında, kendisi İstanbul dışına çıkmadığı hâlde, zamanındaki değerli kumandanlar sayesinde askerî başarılar görülmüştür. Amcası III. Ahmed’in felâketini göz önünde tutmuş ve yeniçeri ocağını okşamak suretiyle saltanatı için tehlikeli olan o yönden emin olmuştur.

I.Mahmud, devlet işleriyle bizzat meşgul olmuştur. Mûsikiye düşkün olup kendisi de bestekârdı. Edebiyat ile uğraşmayı ve şiir yazmayı seviyordu. Şiirlerini “Sebkatî” mahlası ile yazdı hat sanatı ile de ilgilendi. Ülkenin fikrî kalkınması için de önemli çalışmalar yaptı. Yeni kurulan matbaa ile yakından ilgilendi ve çalışmalarına hız kazandırdı. En büyüğü Ayasofya’da olmak üzere (M.1740) çeşitli kütüphaneler kurdu. Askerî ıslahat yönünden Avrupa’ya karşı olan meyil, bu padişah zamanında biraz daha genişlemiştir. Kont Bonneval yani Humbaracı Ahmed Paşanın eliyle topçu ve humbaracı ocakları yeniden düzenlendi; Mühendishâne-i Berr-i Hümâyûn kurularak Ruslarla yapılan savaşlarda başarılar sağlandı⁴⁹.

Sultan I. Mahmûd, şâirler tarafından, “âdil ve cömert oluşu, Hz. Peygamberin adını taşıması, İskender ve Dârâ oluşu, sağ elinde adâlet ve sol elinde keramet taşıması, cihâna emniyet

⁴⁵“Kulnâ yâ nâru kûnî berden ve selâmen ‘alâ İbrâhîm”: “Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve esenlik ol, dedik.” **Kur’an-ı Kerîm**, Enbiyâ / 69, http://www.diyenet.gov.tr/kuran/kuran_meali/kuran.pdf

⁴⁶Muhammet Nur Doğan, **Lâle Devri Şairi Şeyhülislam Es’ad ve Divanı**, MEB, İstanbul, 1997, s.112

⁴⁷Sadık Erdem, **age**, s.270

⁴⁸Sözkonusu manzûmeler için bkz. İrfan Aypay, **age**, s.205; Muhsin Macit, **age**, s.219; Fatma Sabiha Kutlar, **age**, s.368

⁴⁹İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s.101

getirmesi” gibi yönlerden tasvir edilmiş ve övülmüştür. Onun devri, aynı zamanda bütün sıkıntıların sona erdiği bir zamandır ki, bu hâliyle Osmanlı ülkesinde bahar mevsimi yaşanmaktadır.

Padişahın tahta çıkmasıyla, bütün cihân mutlu olmuştur. Bundan dolayı Nahîfî, yazdığı bir cülûsiyede Allah’a şükretmekte ve onun döneminde, ehl-i sünnetin azîz ve makbûl, ehl-i bid’atın ise zelîl ve merdûd olması, zulüm ve fitnenin yok olarak cihânın rahat etmesi için herkesin duâ ettiğini söylemektedir.

Hamd ü şükr olsun O mevlâ-yı 'azîmü's-şâna
Ki odur hakk ile ser-cümle 'ibâda ma'bûd
Eyledi 'âlemi bir pâdişeh ile mesrûr
İsm-i Mahmûdî gibi vasf-ı cemîli mevdûd (Târih, 4)⁵⁰

Şâir Arpaemini-zâde Sâmi, Allah’ın hikmetlerinin ortaya çıktığını ve gökyüzü tâkına “Ey basîret sahipleri, ibret alınız.” tarihinin yazıldığını söylemektedir. Bu gürültü ve fitnenin sebebi olarak, günahların cezasını ve kötü hâlleri göstermekte olan şâir, geçen zamanın (Sultan III. Ahmed dönemi ve Lâle Devri) gafletle dolu olduğunu, insanların ibret almaları gerektiğini belirtmektedir.

Fitne yıldızının perişanlık vakti gelince, güzellik ve ziyâ âlemi doldurmuş ve zulmetin siyahlığı kaybolmuştur. Artık, âdil olan Sultan I. Mahmûd’un hilâfet dönemi; akıllı padişahın saltanat zamanıdır. İyilik ve cömertliği bütün dünyaya yayılmış ve her yeri kaplamıştır. Onun tahta çıkışı, mutluluk vaktidir.

Herkes onun cülûsuyla mutlu olmuş ve dünya, onun devleti için duâ etmiştir. İnsanların mutluluk sadâsı, gökyüzüne ulaşmıştır. O padişah, cihânın adâlet işaretidir. Hakk’ın gölgesi, onun tahta çıkışına bir tarihtir. O dünyâ hükümdârlarının iftihar tâcının lideridir ve vücûdu ise Allah’ın bir âyetidir:

Dem-i hilâfet-i Mahmûd Hân-ı 'âdildür
Zamân-ı saltanat-ı pâdşâh-ı 'âkildür
Sehâ vü cûdı ser-â-pây dehre şâmildür
Cülûs itdiği sâ'at ki sa'd-ı kâmindür
Sipihîr tâkına târîh-i sâl-i yümn-âsâr
Yazıldı يا اولى الابصار ile فاعتبروا (Müseddes, 11)⁵¹

Sadrazam İbrahim Paşaya yazdığı bir kasîdesinde, Sultan I. Mahmûd’dan da bahseden şâir Lebîb, o büyük hakanın padişahlık zamanında, gam ve sıkıntının gönüllere girmediğini söyler. O melek yüzlü hükümdâr, gökyüzüne ışık veren yüce bir yıldızdır. Osmanlı devletine yeniden hayat ve mülke de şifâ vermiştir. Cülûsu, Resûl-i Kibriyâ’nın doğumunu işaret eden ayın görünmesi ve ışık saçması gibidir. Hudâ; kahramanlık, hükümdârlık, hamiyet, azim ve merhamet gibi pek çok güzel hasleti onun şahsında toplamıştır. Devlet ve dine karşı kayıtsızlık vardır da; o, makama gelişle, bu uzun ve karanlık geceleri bahara döndürmüştür. Süleyman’ın iktidarı gibi, her yeri nizâm altına almıştır:

⁵⁰İrfan Aypay, *age*, s.261

⁵¹Fatma Sabiha Kutlar, *age*, s.685. Şâirin -yazımızda daha önce geçen- III. Ahmed’e ve onun devrine yönelik yazmış olduğu övgü dolu kasîdede padişahın adâletinden ve devrinin huzur dolu olduğundan bahsetmesi ile burada anlattıkları arasında hiç şüphesiz bir tezat bulunmaktadır. Sâmi, I. Mahmud’a yönelik yazdığı bir cülûsiyede ise, “*Buldı behcetle cilâ âyine-i kevn ü mekân / Zulmet-i gussa vü gam olmuş iken jeng-âlûd*” diyerek önceki dönemlerin zulüm ve sıkıntı dolu olduğunu ifade etmektedir. *Age*, Târih 51, s.682

Zamân-ı devlet-i hâkân-ı a'zamdur bu esnâda
 Ne kâm-ı gam dimâg-ı hâtıra reh-yâb ola hâşâ
 Nice devr-i muvâfık gördük ammâ böyle âyince
 Felekde görmedük nev-rûza tahvîlin şeb-i yeldâ (Kasîde, 3)⁵²

Lebîb'in Kabakulak İbrâhim Paşanın H. 1143 (M.1731) senesinde sadrazam oluşu münâsebetiyle yazdığı bu kasîdede anlattıkları ile yaklaşık 13 yıl sonra (H.1157-M.1744) Çeteci İbrahim Paşanın Diyarbakır Vâlisi olması münâsebetiyle yazdığı tarih kıt'asında anlattıkları arasında, şâirin siyasî gelişmeleri algılayışı ve dile getirişi bakımından büyük farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Zîrâ Lebîb, gerek bu kıt'asında ve gerekse diğer bazı manzûmelerinde Diyarbakır'da mal ve can güvenliğinin kalmadığını; şehrin ayaktakımından bazı kimseler tarafından işgal edildiğini ve bunların şehri tahrip ederek âdeta viraneye döndürdüklerini, eşkıyaların ve yol kesmelerin çoğaldığını, mescidlerin sarhoş mekâmı olduğunu söyleyerek idârecilerden hiç kimsenin bu hususta yardımcı olmadıklarından yakınır. Manzûmelerin sonunda ise İbrahim Paşa, şehrin huzur ve emniyetini yeniden inşâ eden (veya inşâ edecek olan) bir kişi olarak vasıflandırılır:

Gidüp emniyyet ebnâ-yı sebîlin mâl u cânından
 Hasar itmişdi gûyâ her taraftan hâyin-i ekrâd
 Derûn-ı şehri hod evbâş-ı kallâş itdi rûz u şeb
 Tüfekler âteş-i peyvestesinden küre-i haddâd
 Heman müstagrak-ı âlât-ı harb olmuşdu bi'l-cümle
 Vilâyet döndi dârü'l-harbe te'sîr itmeyüp feryâd
 Degüldür 'asker-i İslâm hâşâ böyle bed-kârân
 Bir elden memleket tahrîb iderler bir gürûh ırgâd
 Kusûr itmez velî kâ'im-makâm-ı memleket ammâ
 Ne çâre kimseden yokdur ne imdâd u ne istimdâd
 Tükenmez ser-güzeşt-i lâzımu'l-inhâyı serd itsem
 Hemân a'lâ du' â-yı devletündür eylemek îrâd (Tarih, 9)⁵³

Şâir Antakyalı Münîf, padişahın tahta çıkışını tebrik için yazdığı kasîdesinde, âlemin bayram gününe kavuştuğunu, ebedî neş'eyi bulduğunu söyleyerek, herkesin gamdan kurtulup mutlu olduğunu ifâde etmiştir. Onun devrinde dünya âsâyişe kavuşmuş, her yer Cennet bağına dönmüştür:

Bir dilde kalmadı gam ser-tâ-ser oldı hurrem
 Lütfunla halk-ı 'âlem hep behre-ver mübârek
 Devründe buldı dünyâ âsâyiş-i dü-bâlâ
 Her gûşe bâg-ı Me'vâ her müstakâr mübârek (Kasîde, 1)⁵⁴

Dönemin meşhûr şâirlerinden Şeyhülislâm Es'ad Efendi, Sultan Mahmûd'un vasıflarını ve saltanat dönemini şöyle anlatmaktadır:

⁵²İdris Kadioğlu, *age*, s.279.

⁵³İdris Kadioğlu, *age*, Tarih 9, s.296. Şâirin bu dönemde Çeteci İbrahim Paşaya yönelik dile getirdiği diğer şikâyet ve arz-ı hâlleri için bkz. *age*, Kasîde 14, s.186; Tarih 4, s.283.

⁵⁴Muharrem Kılıç, *Münîf Antakî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ü., SBE, Erzurum, 1995, s.101. Şâir, tebriknâmesinin sonunda "Kıl bir ze'âmet ihsân hem hâcegî-i divân / Olsun Münîf-i nâlân ferhunde-fer mübârek" diyerek padişahın zeâmet(tımar) ve bunun dışında bir de divan hocalığı bekler.

“Padişah, her memleketin adâletini belirleyen, şahlar şahı, ulu biridir. Heybet ve ululuğu, İskender için bir utanma sebebidir. Adâlet onun peyki; şefkat bendesi; fetih ve zaferi ise rehberidir. O, ejderhayı bile kahrının korkusundan karınca gibi âciz kılan bir aslan heybetine sahiptir. Saltanat burcunun güçlü ışık saçan güneşi olan o padişahın, çok parlak bir zerresi bile aydan daha nurludur. Rüstemlerin onun kapısına acziyetle geldiği padişah, yeryüzündeki bütün memleketlerin hükümdârıdır. Onun kahr kılıcı, cihânı fitneden ve kötülükten temizledi.” :

Şehen-şâh-ı cihân Sultân Mahmûd Hân-ı ‘âdil kim
Şükûh-ı şevket ü iclâli haclet-bahş-ı İskender
Sen ol sâhib-kırân-ı rub’-ı meskûnsun ki Rüstemler
İder sad ‘aciz ile dergâh-ı iclâlinde vaz’-ı der
Bi-hamdi’llâh âb-ı tîg-ı kahr u heybetin hakkâ
Cihânı çirk-i şûr-ı fitneden pâk itdi ser-tâ-ser (Kasîde, 6)⁵⁵

Şâir Haşmet, İran seferinin bittiği yıllarda yazdığı bir kasîdesinde, padişahı İran ülkesinin fâtihi, Tûrân’ı dahî Osmanlı mülküne katan bir kişi olarak anlatmaktadır. Bütün cihân onun mülküdür. Hükümü ve adâletli idâresi, perişan bir hâlde olan cihânı ma’ûr kılmış ve süslemiştir:

Tîg-i sertîz-i zafer girdi yed-i fırsatuna
Eder İrân ile Tûrân’ı Hudâ mülküne zam
Gâlibiyet ezeli lâzıma-i zâtındır
Olsa ger düşmenin her biri Sâm u Rüstem (Kasîde, 6)⁵⁶

Sâlim, yazdığı bir kasîdesinde Sultan Mahmûd Hânın, ilâhî lütfâ münâsip olarak Osmanlı tahtına çıktığını söylemektedir. Dünyanın gözü, onun gibi bir inci ile parlaklık kazanmıştır. O, zamanının mehdîsi ve cihân sultanlarının ‘kutbu’dur. Hz. Peygamberin ismini taşıyan padişahın ışığından, zafer gözü devamlı bir ışık alır. Tahta çıkışı, zengin-fakir herkes için bir hazinedir. O, Allah’a doğrulukla âşıktır ve Hz. Peygamberin bir bendesidir. Gelişi, Ümmet-i Muhammed için bir sevinç; din düşmanları için ise bir talihsizliktir. Şâir, daha sonra fazilet erbâbının yoluna Hümâ’nın kanatlarının gölgesinin düştüğünü; fazilet ve bilginlerin cefâ çektiği, dünyanın kederle dolu olduğu günlerin, yerini saâdet devrine bıraktığını söyler:

Hamdüli’llâh ferr-i teşrîfinle gördük düşdigin
Târik-i erbâb-ı fazla sâye-i bâl-ı hümâ
Gitdi ol günler ki hep erbâb-ı fazl u dânişe
Gösterürdi çarh bir sâ’atde bin nakş-ı cefâ (Kasîde, 20)⁵⁷

⁵⁵Muhammed Nur Doğan, *age*, s.57. Şeyhülislam Es’ad Efendi Divanında “Lâle” redifli bir kasîde daha yer almaktadır. Bu kasîdede şâir, lâlenin gerçekten itibar sahibi olması için onun kapısının toprağında yetişmesi gerektiği söyler. Divanın tenkitli metnini hazırlayan Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan, bu kasîde ile ilgili verdiği dipnotta, divanın farklı nüshalarında kasîdede övülen kişinin Damat İbrahim Paşa olduğunu, birkaç beyit değişikliği ile bu kasîdenin Sultan I.Mahmud’un övgüsüne tahsis edildiğini ifade etmektedir. Bunun sebebi olarak da, kasîdenin divanın sadece bir nüshasında Sultan I. Mahmud isminin geçmesini, diğer nüshalarında ise Damad İbrahim Paşadan bahsedilmesini gösterir. Kasîdenin tamamı için bkz., *age*, Kasîde 12, s.82

⁵⁶Mehmet Aslan-İsmail Hakkı Soyak, *age*, s.98. Haşmet, döneminin devlet adamlarından isteklerini açık açık dile getiren fütursuz bir şâirdir. Bu kasîdenin devamında, parasının olmadığını ve padişahın da gazel kabul etmediğini ifade ederek ondan müderrislik beklediğini dile getirmiştir.

⁵⁷Hüseyn Güfta, *age*, s.216. Sâlim, babası Mirzâ Mustafa Efendinin 1714’te şeyhülislâmlık makamına getirilmesi üzerine kendisine Galata kadılığı tevcih edilmiş, ardından da 1715’te Mekke pâyeliği verilmiş ilmiye sınıfından bir şâirdir. Fakat uygunsuz hareketleri yüzünden Sadrazam Şehid Ali Paşanın gazabına uğramış ve babasıyla birlikte Trabzon’a sürgüne gönderilmiştir. Sâlim, 1720 yılında İstanbul kadısı olarak tekrar görevlendirilmiş ve bu makamı kendisine veren III. Ahmed’e minnetini “*Dâhil oldum tarîk-i vâlâya / Kat’ idüp hâsılı nice pâye / Heşt ü deh sâlde olup*

Fıtnat Hanım, cihân şahının vasfını anlatırken, inci ve mercan saçıldığını, kalemin güzel söyleme madeni ve deryası kesildiğini ifâde etmektedir. Zamanın hükümdarı Sultan Mahmûd Han, öyle bir izzet vermektedir ki; cihân, vakar ve heybet sahibi olmuştur. Nûru, yeryüzüne ve gökyüzüne ışık saçmaktadır. Öyle ki, zâtı, devlet ve ikbal semasına bir güneş olmuştur. Yedi iklimin sultanıdır; Fağfûr⁵⁸ ve Hâkân, padişahın dergâhındaki kölelerine itaat eden kişilerdir. Zamanında, gönüller rahat içindedir. Zirâ onun merhameti, cihân bağına bir gölge olmuştur:

O sultân-ı mu'azzam şehr-i yâr-ı heft-kişver kim
Anın Fağfûr u Hâkan bendegânından şümâr oldı
Zemin ü âsmâna saldı pertev neyyirâtı
Sipihr-i devlet ü ikbâle mihr-i tâb-dâr oldı
Olur âsûde diller rüzgârın germ ü serdinden
Gülistân-ı cihâna Rahmî nahl-i sâye-dâr oldı (Kasîde,1)⁵⁹

Kırımlı Rahmî, Sultan Mahmûd'un hükümdârlık dönemini bahar mevsimi gibi görür. Yaralı gönüller, onun adâletiyle mutludur. O, enbiyâlar sultanı olan Peygamberin bir halifesi ve Hudâ'nın gölgesidir. Zirâ Mekke ve Medine'nin bir valisidir. Adâleti şîâr edinmiş Cem'in kendisine hizmetkâr olduğu Sultan Mahmûd Handır o. Zamanının İskender'i ve Dârâ'sıdır. İnsanlarca fermanı dinlenen melek huylu bir hükümdârdır. Düşmana hücumu, her şeyi önüne katıp götüren sel gibidir:

Şâhenşeh-i zamâne ki her dem bahâr-veş
'Adliyle hurrem olmadadır her dil-i figâr
Zıll-ı Hudâ halîfe-i sultân-ı enbiyâ
Ya'ni hidiv-i Yesrib ü Bathâ vü kâm-kâr
Sermâye-i emân ü penâh-ı cihâniyân
Mahmûd Hân-ı Cem-haşem u m'adelet -şi'âr (Kasîde, 9)⁶⁰

Kırımlı Rahmî, Sultan Mahmûd'un Tophane'de yaptırdığı çeşme münâsebetiyle yazdığı manzûmede, padişahın vaktini boş işlerle harcamadığı söyler. Onun işinin ancak adâlet, insaf ve iyilik olduğunu söyleyen Rahmî, padişahın cesaretinden de söz eder. O, hasmına şiddetiyle baş eğdirmesine rağmen, dünyanın en merhametlisi bir ulu şaktır. Tahmasb'ı⁶¹ iki sefer bozguna uğratan gazâ meydanının Rüstem'idir o:

Eylemez meyl-i 'abes-kâriyle hiç tazyî'-i vakt
'Adl ü insâf ü keremdir ancak emr-i elzemi

vâsıl / Oldı nakdine-i emel hâsıl ” (Kasîde, 18, 108. ve 109. beyitler) ve “ Bu keremler ki gördük ol derden/ Nice gitsün derûn-ı enverden / Pederüm de bu çâkerün de müdâm / Görmüşüzdür nice nice ikrâm ” (Kasîde 18, 115. ve 116.beyitler), mısralarıyla ifâde etmektedir. Age, s.209-210. Sâlim, H.1135 (M.1722-23) senesinde bu görevinden de azledilmiş ve Sultan Mahmud'un Ekim 1730 tarihinde tahta çıkmasının akabinde -Kasım 1730'da- Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. Şâirin, verilen manzûmesinde ilim ve fazilet erbâbının cefâ çektiği yönünde geçmişten şikâyet etmesinin temelinde, yaşadığı bu azil ve sürgünlerin büyük payı olsa gerektir.

⁵⁸Eski Çin hükümdarlarının verilen bir isim. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ, Ankara, 1995, s.177

⁵⁹İmran Azaklı, **Zübeyde Fıtnat Hanım'ın Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Ankara, 1998, s.88

⁶⁰Sevgi Elmas, **Rahmî (Kırımlı, Mustafa) Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Edirne, 1997, s.24

⁶¹Şah Hüseyin'in oğludur. Eşref Şah'ı yenip İran'ın büyük bir kısmına sahip olunca, Osmanlılara savaş açmıştır.

Bir teveccühle iki def a bozup Tahmâsbı
Kahramânlık etdi ol meydân-ı rezmin Rüstemi (Tarih, 18)⁶²

Şâir Hâkim Mehmed Efendi, padişahla bayramlaşma vesilesiyle görüşmek ve onun eteğini öpmek isteğinden bahsederek padişahın vasıflarını saymaktadır. Onun eteği; hükümdârlığın mayasıdır, Hümâ kuşudur:

Veliy-yi ni'met ü mahmûd-ı şîme zıll-i Hudâ
Vefiy-yi ne'am ü fâtîlî-i mehâm-ı 'anîd (Kasîde, 7)⁶³

Devrin şâirlerinden Suphî-zâde Abdî Abdullah, Sultan Mahmûd'u, şahlar şahı bir cihân padişahı olarak anlatır. Onun hükmü her yerde yürümektedir. O, adâlet getiren bahar, yüceliğin gül bahçesi ve sıhhatin mayasıdır ki; cihân onun devrinde rahat içindedir. Sağ elinde adâlet, sol elinde ve konuşmasında kerâmet olan, adâlet ve hak terazisini elindeki kalemlle sağlayan, cihânın baştanbaşa lütuf ve ihsânından memnun olduğu ulu bir hükümdârdır:

Bahâr-ı ma' delet gülzâr-ı şevket mâye-i sıhhat
Cihân devrinde râhat mütekayyit hâbı bütün âfâk
Yemîninde 'adâlet var yesârında kerâmet var
Kelâmında kerâmet var şeh-i Mahmûda illâ Hallâk(Tarih, 6)⁶⁴

Nevres-i Kadîm, I. Mahmûd'u, kendisini meleklerin dahî kıskandığı karalar ve denizler hükümdârı olarak anlatmaktadır. Padişah o kadar cömerttir ki, onun cömertlik çeşmesi akmaya başladığında, hiç kimse, Hızır'ın ölümsüzlük çeşmesine bakmaz bile. Evliyânın sırlarının ne olduğunu, o, gazâ meydanına çıkınca görmek gerekir. O keskin kılıcını bir kere çekse, düşmanı, Mesih'in yanına bile uçsa, yine de canını kurtaramaz. Adâleti dünyayı öyle kaplamıştır ki, zamanı, Nüşîrevân'ın dönemine benzemiştir:

'Âlem-i kevn-ü mekâna 'adli şâmil şöyle kim
Şimdi dahl eyler felek Nüşîrevân âvânına (Kasîde, 2)⁶⁵

Nevres, başka bir kasîdesinde Sultan Mahmûd dönemini şöyle anlatır:

"Sultan Mahmûd'un zâtı ile taht ve taç şeref kazanmıştır. Devrinde, haramlardan hiçbir eser yoktur; öyle ki insanlar, uykuda şeytanî rüya bile görmemektedirler. Zamanında, namus ve edep o kadar değer kazanmıştır ki, hamamda çıplak dolaşmak bile ayıp hâle gelmiştir. Din ve takvâ, çok sağlamlaştığı için insanlar (buna tabî olarak uydukları için) kanun korkusunu unutmışlardır. Öyle ki kiliselerdeki rahipler, Müslüman âyini telkin ederler. Onun gelişi ile zulmet yerini nûra bırakmıştır. Herkes mutludur o devirde:

Zamân-ı devletinde gönlümüz hoş vaktimiz hurrem
Fakat zülf-i bütânda kaldı âsâr-ı perîşânî
Perîşânlık mı kor eşyâda ol sultân-ı deryâ-dil
Husûsân bir taraftan ide himmet sadr-ı zî-şânı (Kasîde, 6)⁶⁶

⁶²Sevgi Elmas, *age*, s.150. Kırımlı Rahmî'nin, kalyon yapımına dâir yazmış olduğu tarihler de bulunmaktadır. Şâir, bu tarih kıt'alarında padişahın günlerini hep devlet işlerine harcayıp bir dakika bile boşa zaman geçirmediğini söyleyerek ondan övgüyle bahseder. Bkz. *age*, Tarih 24, s.157; Tarih 30, s.163; Tarih 39, s.170; Tarih 73, s.200, Tarih 94, s.218

⁶³Mehmet Çakırcı, *Hâkim Mehmed Efendi Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Ü., SBE, Van, 2006, s.105

⁶⁴Hakan Yalab, *age*, s.35

⁶⁵Hüseyin Akkaya, *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü., SBE, İstanbul, 1994, s.220

⁶⁶Hüseyin Akkaya, *age*, s.236

Akocalı Hatem, divanında Sultan Mahmûd'u anlatırken onu İran şahlarından Dârâ ile karşılaştırır ve Dârâ'nın altın tacının, onun kapısında ancak bir pul kadar değerinin olabileceğini söyler. Bütün hükümdârları, padişahın kapıcısından bile aşağıda gören şâir, onun devrinde Sâm ve Nerîmân'ın hiçbir nâmının olmadığını ifade eder. Zamanında cihân, rahatlık ve emniyet içindedir. O, gönüllerde taze bir fidandır:

Nigeh-bân-ı cihân Mahmûd Han şâhen-şeh-i devrân
Ki gülmîh-i deridir zer-nişânı tâc-ı Dârânun
Keyâ cüdân-ı 'âlem kemter-i Keyvân-ı der-bânı
Cihânun hân-ı hânânı o sultân oğlu sultânun
O sultân-ı selâtîn-i zamân kim bezm-i devrinde
Ne Sâmun nâmı ne nişânı var şân-ı Nerîmânun (Kasîde, 2)⁶⁷

Divanlarda, padişahların vasıflarını ve dönemlerinin özelliklerinin yanı sıra vefatlarına dair manzûmelere de rastlamak mümkündür. Bu manzûmelerden biri Lebîb'e aittir ve şâir Sultan I. Mahmûd'un vefatını anlatmaktadır. Manzûmeye göre Sultan Mahmûd, Cuma namazı dönüşü saraydaki odasına çekilmiş ve hemen vefat etmiştir⁶⁸.

Padişah, vakûr ve adâletli, ihsân madeni bir kişidir. 25 sene süren saltanatı sonrası 1168 senesinde vefat etmiştir. Cuma ezanı sanki onun için sanki ahirete dönüş çağrısı, duâsı ise sanki dünya ile bir vedâ gibi olmuştur. Onun yerine Sultan III. Osman tahta çıkmıştır:

Yigirmi beş sene oldu dâver -saltanat-güster
Hüner-perver muvakkar mu'teber dâd u dihiş kânı
İrûp târîh-i hicret bin yüz altmış sekiz sâle
Salât-ı Cum'aya çıkmış idi ol zıll-ı Yezdânî
Ezân-ı Cum' a gûyâ oldu anun irci'î- hânı
Du'â-yı Cum' a gûyâ kim vedâ-ı 'âlem-i fânî
Saraya avdet itdükde hemân dehlîz-i dergâha
Girince hâzin-i gufrâna virdi cevher-i cânı (Kasîde, 58)⁶⁹

Sultan III. Osman (1754 - 1757)

İkinci Mustafa'nın oğlu ve I.Mahmûd'un kardeşi olan Sultan III. Osman, yirmi beşinci padişah olarak Osmanlı tahtına çıkmıştır. Şehzadelîği, sarayda gözetim altında geçmiştir. Saltanat süresinde, devletin daha önce yaptığı antlaşmalar sebebiyle, siyasî olarak önemli sayılacak bir olay yaşanmamıştır.

İsmâil Hakkı Uzunçarşılı, Sultan III. Osman'dan "kardeşi I. Mahmûd zamanındaki musikîşinâsları saraydan çıkartan; zevkten mahrûm, cimri tabiatlı bir padişah" olarak bahseder⁷⁰. Gerçekten de şâirler, Sultan Osman'ın cülûsuna ve vefatına dâir bazı tarihler kaleme almışlarsa da, kendisine yönelik - çalışmamızın sonundaki grafiklerde görüleceği üzere- çok fazla şiir

⁶⁷Mehmet Celal Varışoğlu, **Hâtem, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ü., SBE, Erzurum, 1997, s.233

⁶⁸Osmanlı Tarihi ve Sicilli Osmânî' gibi kaynaklarda, Sultan I.Mahmud'un 28 Safer 1168'de (14 Aralık 1754), Ayasofya'dan Cuma selamlığından dönüşte Demirkapı arasında, mizacında bulunan bir zayıflıktan dolayı, at üstünde vefat ettiği bilgisi yazılıdır. Na'sı, Yeni Câmii Türbesinde bulunan babasının yanına defnedilmiştir. İsmâil Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s.336; Mehmed Süreyya, **Sicilli Osmanî Yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniye**, (Haz. Mustafa Keskin vd.), Sebil Yayınevi, İstanbul 1996, C.1, s.20

⁶⁹İdris Kadioğlu, **age**, s.261

⁷⁰İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s.101

yazmamışlardır. Kendisine yönelik az sayıdaki manzûmelerde ise adâletinden, zulmü ortadan kaldırmak istemesinden, Halife Hz.Osman'ın adaşı olduğundan bahsedilmektedir. Şâirlerin divanlarında, III. Osman'a yönelik çok fazla şiir bulunmamasının sebepleri arasında, padişahın saltanat süresinin kısa olması da (üç yıldan az) bulunabilir.

Şâir Haşmet, Sultan Osman'ın cülusunun mübârek olması için Allah'a duâ etmekte ve kendisinin merhamet bağının ulusu olduğunu söyleyerek tahta çıkmasının uğurlu bir hâl olduğunu ifâde etmektedir:

Buldugum âdeme böyle diyeyim târîhin
 'Âleme müjde cülûs eyledi Sultân 'Osman (1168– M.1754)
 Fâl-i hayr olduguna şübhe mi var hünkârım
 Ya'nî târîh-i cülûsun ola *Gâzî Sultân* (H.1168) (Tarih, 1)⁷¹

Şâir İbrahim Nazîrî, Sultan Osman'ın cülusunun, gam, keder ve sıkıntının kaybolmasının sebebi olarak görür. Onun padişah oluşu, Mevlâ'nın bir lütfu ve adâletinin bir tecellisidir. Onun seçtiği idârecilerin emîn insanlardan oluşu, yine Mevla'nın bir ihsânıdır.

Nazîrî, Mevla'nın da yardımıyla padişahın adâletle dünyaya şân vermesi için duâ etmekte, Hudâ'nın onu musîbetlerden korumasını istemektedir:

O şehensâh-ı cihân lûtfi ile Mevlânun
 'Adl ü dâd ile vire 'âleme ' izzet ile şân
 Gîtdi bâ-hükm-i kazâ hazret-i sultân Mahmûd
 Müjde adliyle cülûs eyledi sultân 'Osmân(H.1168)
 (Tarih,89)⁷²

III. Osman'ın tahta çıkışına tarih kıt'ası yazan bir başka şâir Hâkim Mehmed Efendidir. Şâir, padişahın cülûsunu sevinçle karşılar:

“Padişahın cülûsu, cihânın sevinçle dolması için bir vesiledir. Sultan III. Osman, doğu ve batının padişahıdır ki, dünyanın büyük hükümdârları onun kapıcısı olsa lâyıktır.”

Hamdülillâh ki meserretle ferâh-yâb oldı
 Toldı âvâze-i ikbâl ü sürûr ile cihân
 Şems-i iqbâl-i cihân eyledi burcunda şeref
 Geldi ser-mesned-i iclâline sultân-ı zamân (Tarih, 1)⁷³

Sultan III. Osman'ın saltanat dönemini anlattığı kasîdesinde Lebîb; padişahın Sultan I.Mahmûd'un kardeşi olduğunu, tahta geçince öncelikle zulmü ortadan kaldırmaya çalıştığını, 3 yıldan 11 gün noksan süren bir saltanatının olduğunu, 1171'de vefatının ardından III. Ahmed'in oğlu Sultan III. Mustafa'nın tahta çıktığını anlatmıştır:

O şeh de ibtidâ-i def'-i zulme eyleyüp himmet
 O sevdâlarla kim tasdîk ide erbâb-ı 'irfânı (Kasîde, 58)⁷⁴

⁷¹Mehmet Aslan-İsmail Hakkı Soyak, *age*, s.161

⁷²Necdet Şengün, *Nazîr İbrahim ve Divanı*, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Ü., SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Türk-İslam Edebiyatı ABD, İzmir, 2006, s.977

⁷³Mehmet Çakırcı, *age*, s.126.

⁷⁴İdris Kadioğlu, *age*, s.261

Sabâ rüzgârı, onun tahta çıkışını müjdeleyen bir habercidir ve şâir Lebîb, Sultan III. Osman'ın tahta çıkışını bir tarih manzûmesi ile müjdelemektedir.

Degdi bir peyk-i sabâ târîhini tebşîr-kunân
Müjde yümn ile cülûs eyledi sultân 'Osmân (Tarih, 83)⁷⁵

İbrahim Nazîrî, Sultan Osman'ın vefatına tarih düşüren şâirlerdendir. Padişah, üçüncü halife olan Hz. Osman'ın adaşdır ve âdildir. Üç yıl, adâletle hüküm sürdükten sonra 1171 senesinde vefat etmiştir. O, Kur'an üzere hükmeden adâletli padişah, üç yıl saltanat kôsünü adâletle çaldırıştır. Velî padişah Sultan Osman'ın cennete gitmesiyle Sultan Mustafa Han tahta çıkmıştır:

Ol semiy-yi câmi'u'l-Kur'ân 'âdil pâdişâh
Taht-ı şâhı üzre üç yıl 'adl-ile çaldırdı kûs
Gitdi bā-takdîr-i Mevlâ 'adne ol sultân velî
İtdi sultân Mustafâ bā-lûtf-ı Hâk hâlâ cülûs
(H.1171 Fî mâh-ı Safer 16 fî leyleti ehad - M.1757) (Tarih, 92)⁷⁶

Şâir Nevres, Sultan Osman'ın cennete gitmesiyle tahta Sultan Mustafa geçtiğini söyler:

Taşdı aldı kûhı hem sahrâyı deryâ-yı saf
Pâdişâh-ı bahr u berr oldı çü Sultân Mustafâ
Göçdi çü Sultân 'Osmân bûsitân-ı cennete
Geçdi tahta 'izz ü ikbâl ile Sultan Mustafâ (Kasîde, 7)⁷⁷

Sultan III. Mustafa (1757-1774)

*Yıkılıptur bu cihân sanma ki bizde düzele
Devleti çarh-ı denî verdi kamu mübtezele
Şimdi ebvâb-ı saâdette gezen hep hezele
İşimiz kaldı hemân merhamet-i Lem-Yezele*⁷⁸

Cihângîr (Sultan III. Mustafa)

III. Ahmed'in oğlu III. Mustafa 1757'de tahta çıkmıştır. Yenilik ve ıslahat taraftarı olduğu için gerçekte, Kapıkulu Ocaklarının düzelmesini arzu ediyor idiye de buna doğrudan cesaret edemediği için işe Topcu Ocaklarının ıslahı ile başlamıştır. III. Mustafa'nın nücum ilmine meraklı bir yapısı vardır. Sultan III. Mustafa, padişahlığı esnasında Rusya meselesi ile meşgul olmak zorunda kalmıştı. İki devlet arasında başlayan savaş, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasına kadar devam etmişti. Padişah; devletin güçlenmesi, mes'elelerin hallolması yönündeki gayretlerinin netice vermemesi sebebiyle üzüntüsünden hasta olmuştur. III. Mustafa, devlet işlerini takip eder, kendi emri mahkeme karşısında hakkâ ve adâlete uygun değilse emrini geri alır, şer'i kanunlara hürmet gösterirdi⁷⁹.

Sultan Mustafa, divanlarda, Hz. Peygamber'in adını taşıyan, âdil, şeri'at ve hikmeti tekrar diriltin; iyilik ve cömertlik madeni, kuvvetli ve heybetli; ilmî ve askerî makamlara isabetli

⁷⁵İdris Kadioğlu, *age*, s.370

⁷⁶Necdet Şengün, *age*, s.978

⁷⁷Hüseyin Akkaya, *age*, s.240

⁷⁸Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18.yy)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s.40

⁷⁹İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s.102-103

atamalar yapan, dünyaya emniyet ve âsâyiş getiren bir kişi olarak anlatılmıştır. Sultan III. Mustafa'nın saltanat döneminin her günü bir nevrûz ve her gecesi de Kadir gecesi olarak gösterilmiştir. Ayrıca; Süleyman, İskender, Feridun ve Dârâ ile padişah arasında çeşitli yönlerden benzerlikler kurulmuştur.

Şâir Fıtnat Hanım, Sultan III. Mustafa'nın cülûsunu müjdeleyerek hayli zamandır insanların onun temiz yüzünü özlediğini ve onun padişah olması için Allah'a duâ ettiklerini söylemektedir. III. Mustafa'nın cülûsu ile duâlar kabul olunmuş, onun yüzünün nûru, cihânın gözlerini parlatmış; minnet ve gam vakti, yerini safâ günlerine bırakmıştır. Onun benzeri dünyaya gelmemiştir. O, Sultan İskender'dir, hilâfet madeninincin cevheri, adâlet denizinin incisidir:

Müjdeler kim oldı burc-ı saltanatda rû-nümâ
Mîhr-i gerdûn-ı 'adâlet ya'ni Sultân Mustafâ
Gelmedi misli cihâna görmedi çeşm-i felek
Böyle Sultân-ı Sikender şevket ü kişver-güşâ
Nâsa tebşîr eyleyüp hâtif didi târîhini
Revnağ-ı evreng-i âli oldı Sultân Mustafa (Tarih, 4)⁸⁰

Şâir İbrahim Nazîrî, Padişah III. Osman'ın üç yıl adâletle hükmetmesinin ardından 1171 yılı Safer ayının 16. gecesinde vefat ettiğini ve yerine Allah'ın lütfuyla Sultan III. Mustafa geçtiğini söyler:

Gitdi bâ-takdîr-i Mevlâ 'adne ol sultân velî
İtdi sultân Mustafâ bâ-lütf-ı Hak hâlâ cülûs
(H.1171 Fî mâh-ı Safer 16 fi leylet-i ehad) (Tarih, 92)⁸¹

Lebîb tarafından yazılan tarih kıt'asında, 1171 senesinde Sultan Ahmed'in Şehzâdesi Sultan III. Mustafa'nın tahta çıkışı anlatılmaktadır:

O demde bin yüz yetmiş bire yetmişdi çün târîh
İrüp şeh-zâdegân-ı 'ammine ahd-i cihânbanı
Giçürdiler hezârân şevket ü dârât u haşmetle
Yerine hân Ahmed-zâde sultân Mustafâ hânı (Kasîde, 58)⁸²

Şâir Haşmet, tahtı süsleyen padişahı, cülûsu sebebiyle tebrik ederek Dârâ ve İskender'in, onun ancak çavuşu olabileceğini söylemektedir. Padişah, saltanat arsasında düldül atının süvârisidir. Cihân, keder ve gönüller sıkıntı ile dolmuş iken, onun cülûsu dünyayı genişletmiştir. Ümitsizlik gecesinin karanlığı, onun alnındaki güneşe benzeyen marifet ışığına yerini bırakmıştır.

Haşmet, padişahın zâtıyla saltanat makamının kiskançlıkta son noktada olduğunu ifâde ederek Hicaz ve İsfahan'ın onun kudümünün ünüyle (gürültüsüyle) ahenge doyduğunu söylemektedir. Padişah, Hz.Peygamberin dininin dünyayı zapteden hükümdâridir. Bundan dolayı Freng mülkünün kralı, onun ikbal kapısının bir esiridir ancak. Padişah III. Mustafa'nın babası (Sultan III. Ahmed) Rus çarını yenmiş ve esir etmiştir. Moskof(Rus) çarı, Sultan III. Mustafa'nın da atının kayışında bir askı olacaktır:

Vücûdunla cihân pertev-pezîr-i tesliyet el-hak
Safâ-yı tal'atınla tab'-ı 'âlem cümle şüb u'şeng

⁸⁰ İmran Azaklı, *age*, s.102

⁸¹ Necdet Şengün, *age*, s.978

⁸² İdris Kadioğlu, *age*, s.261

Makâm-ı saltanat zâtınla reşk-i evc-i â'lâladır
Hicâz u Isfahân sît-i kudûmünile sîr-âheng (Kasîde, 5)⁸³

Padişahların çocuklarının dünyaya gelişi, onların düğün merâsimleri, şâirler için padişahları methetme vesilelerinden bir diğeridir. 18.yy şâirlerinden Mehmed Şerif Efendi, III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan'ın vilâdeti sebebiyle yazmış olduğu tarih kıt'asında, padişah; cihân sultanı, Hz.Yezdân'ın lütfunun gölgesi, Osmanlı ailesinin şerefi, eşi nâdir bulunan bir cevher, dinin kutbu, dünyaya hayat veren bir kişi olarak anlatmıştır. Padişah; şeri'at ve hikmeti tekrar diriltten, kerem madeninin kâşifi, iyilik ve cömertlik madeni, Süleyman gibi bu kuvvet ve heybetle âlemi emrine râm eden bir kişidir:

Şeh-i şâhân-ı cihân sâye-i lutf-ı Yezdân
Mustafâ Hân şeref-i devre-i âl-i 'Osmân
Öyle yektâ güher-i efsere-i devletdir o kim
Kâtî nâdir bulunur zâtına vâsıf-ı şâyân (Tarih, 1)⁸⁴

18. yüzyılın sadrazam şâirlerinden olan Koca Râgıp Paşa, Çelebi-zâde Âsım Efendinin şeyhülislam oluşu münâsebetiyle yazdığı bir tarih manzûmesinde Sultan Mustafa'yı şöyle anlatmaktadır:

“Sultan Mustafa, kadir-şinast, ilim noktasının bir ışığı, görüş ve tedbirleri doğru bir kişidir. İlmiyye ve seyfiyye hizmetine mansıb atamak hususunda çok fazla gayret sarfetti ve herkese hak ettiği makamı verdi. İsmail Âsım Efendiyi de şeyhülislam yaparak bu makamın şeref ve kadrini artırdı.” :

Ehl-i perver kadr-dâh dehr-i Sultân Mustafâ
Tab'ı nukâd-ı ma'ârif re'y ü tedbîri sedîd
Hidmet-i 'ilmiyye vü seyfiyyeden her mansıba
İntihâb itmek de ehlin eyledi cehd-i cehîd (Tarih, 15)⁸⁵

⁸³Mehmet Aslan-İsmail Hakkı Soyak, **age**, s.96. Haşmet'in şiirlerinde, padişahların idâresinden memnuniyetini dile getiren ifadelerinin yanı sıra, yaşadığı dönemin devlet adamlarını sert bir şekilde eleştirdiği mısralar da bulunmaktadır. Meselâ, Bağdatlı Rûhî'yi tanzir ettiği, yazılış tarihi bilinmeyen bir terkîb-bendinde, kişilerin eğer yaratılışlarında mertlik cevheri yoksa geldikleri sadâret makamının onları insan yapmayacağını söyler. Şâirin tenkit ettikleri arasında yalnızca sadrazamlar yoktur. Molla ve paşaların vaziyetlerinin yaptıkları yanlış işlerden dolayı çok vahim olduğunu söyleyen şâirin eleştiri oklarından padişahlar da nasiplerine düşeni alırlar. Haşmet, cihânî idâre eden kişilerin verdikleri kararlarla devleti mahvettiklerini söyler. Devir o kadar kötü bir hâl almıştır ki, zâlimler, devletin imkânlarından nasiplenmekte, aşağılık kişiler mutlu olmakta; yüksek rütbeli kişiler ise zillet içinde yaşamaktadır. Şâir, sosyal ve siyasî hiciv özelliği taşıyan bu manzûmesinde, eskilerin savaşıcı yiğit sultanlarına duyulan özlemini de dile getirerek yaşadığı dönemin padişahlarının savaşımlara katılmamasından da yakınmaktadır:

“Hem-cinsimiz Allah bilir söylemem ammâ /Paşalar u mollâların avhâli yamandır”
“Devletle cihân tahtına şâhen-şeh olanlar /Hep taht-ı türâb eylediler cây-ı karârın”
“Bu saltanat u ceng ü savaşı ehlî nic'oldu / Dehrin nereye gitti bu şâhân u sipâhî”
“Yâ Rab esâfîlde nedir böyle sa'âdet / Bu rütbe-i 'âliye neden geldi mezellet

Bî-berg ü nevâ kaldı ilâhî 'urefâmuz / Oldu cühelâ zümresi hep nâ'il-i devlet” **age**, Terkîb-bend 23, s.155-159

⁸⁴Ömer Gökhan Yağcı, **Mehmed Şerif Efendi Divanı (İnceleme-Metin)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Ü., SBE, Türk Dili ABD, Kırıkkale, 2006, s.124. Mehmed Şerif Efendi, Çelebi-zâde Âsım Efendinin şeyhülislam olması münâsebetiyle yazdığı bir tarih kıt'asında da, Dârâ'yı köle, III. Mustafa'yı onun hükümdarı olarak anlatır. Onun tahta çıkmasıyla birlikte Allah'ın lütuf güneşi doğmuştur. Devletin temelini sağlamlaştırıp insanlı mutlu eden padişah, hükümdarlığın şah beyti ve Fars edebiyatının büyük şâiri Şevket'in nazımıdır. İlgili manzûme için bkz. **age**, Tarih 8, s.138

⁸⁵Hüseyin Yorulmaz, **Koca Râgıp Paşa Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ü., SBE, Eski Türk Edebiyatı ABD, İstanbul, 1989, s.69

Fıtnat Hanım, III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultanın doğumuna yazdığı tarih kıt'asında padişahı şöyle anlatır:

“Zamanın şan sahibi hükümdârı olan, Resûlullah'ın adını taşıyan Sultan Mustafa, Hudâ'nın lütfuna mazhar olmuştur. O, kendinden önceki padişahların iftiharıdır. O tahta geçeli cihân emniyete kavuşmuştur. Bütün cihân sultanları onun emrine râm olmuştur. İhsân onun cömertlik kapısında eski bir köledir. Onun bir benzeri henüz cihâna gelmemiştir. Devrinin her günü, bir bayram ve nevrûzdur; her gecesı de Ramazan ayının Kadir gecesı derecesindedir”:

Buldu 'ahdinde cihân emn ü amân
Zîr-i destinde bütün rûy-i zemîn
Râmdır emrine şâhân-ı cihân
Bir iki bende-i dîrînesidir
Der-i cûdunda 'atâ vü ihsân
Gelmedi dehre nazîri hergiz
Görmedi mislini çeşm-i devrân
'Ahdinin her günü 'îd u nev-rûz
Şebi hem rûtbe-i kadr-i Ramadân
Zâtını lütfuna şâyeste görüp
İtdi Allâhü Te'âla ihsân (Tarih, 6)⁸⁶

Ömer Besim, Sultan III. Mustafa'dan övgüyle bahseden şâirlerden biridir. Şâir, padişahı şöyle tavsif eder:

“Sultan Mustafa, keramet sahibi olan padişahlar padişahı bir kişidir. Kendisiyle cihân mülkü ne kadar övünse azdır. O, Osmanlı ailesinin, Osmanlı milletinin ve mülkünün iftihar vesilesidir. Onun dergâhında kapıcısı olması Feridun'un için en uygun olanıdır. İşi, dâima devlet ve dinin yücelmesidir. Bundan dolayıdır ki, doğudan batıya onun hüküm ve fermanı sürer. Vaktini cihânın nizâmına harcar. Zamanını, mâtem tozunun temizliğine vakfetmiştir. Nefsinin hevâ ve heveslerine, dünya süsüne aldırış etmez. Zekâsına akıl ermez. Âsî ve azgınlara onun kılıcından kurtulması mümkün değildir. Yardımcısı Allah'tır ve onun devletinin devamına duâ etmek vâciptir” :

Nizâm-ı 'âlemün tedbîrine masrûf evkâtı
Gubâr-ı mâtemün tathîrine mevkûf ezmânı
Hevâ-yı nefse gitmez zînet-i dünyâya meyl itmez
Zekâsına 'akl irmez mücessem 'akl-ı nûrânî
Ser-i şemşîr-i tedmîrinden ehl-i bagy u tugyânun
Ne mümkindür berî bulmak necâtı olsa bin cânı (Kasîde, 1)⁸⁷

Ömer Besim, III. Mustafa'nın kızı Hadîce Sultanın vilâdeti münâsebetiyle yazdığı tarih kıt'asında ise, Sultan Mustafa'yı hilâfet tahtının süsü ve cihân sultanı olarak görür. Onun zamanında dünya üzerinde hiçbir yerde fitne sıkıntısı kalmamış; cihân, emniyet ve âsâyîşe kavuşmuştur:

⁸⁶İmran Azaklı, *age*, s.104

⁸⁷Zafer Beşli, *Ömer Besim Divanı, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eseri, Divanının İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Ü., SBE, Afyonkarahisar, 2007, s.179. Ömer Besim'in bu manzûmesinde “Kasîde-i Teşekkür” başlığı yer almaktadır. Manzûmede padişahın lütuf ve ihsân gördüğünü ve eğer padişahın onun durumunu öğrenirse bu yardımların devam edeceğini, sabretmesi gerektiğini söyler. Ömer Besim, hâcegân sınıfından olup silahdâr kâtipliği gibi çeşitli memuriyetlerde bulunmuştur. Başta devrin sadrazamlarından olan Mehmed Paşa olmak üzere farklı kişilere hâlinin çok kötü olduğunu anlatan manzûmeler yazmış ve onlardan yardım beklemiştir.

Zîver-i taht-ı hilâfet şeh-i şevket-‘unvân
 Mustafâ Hân-ı ‘atâ-pîşe şehensâh-ı cihân
 Eyleyüp mâşita-i re’y-i münîri tezyîn
 Buldı bir mertebe didâr-ı cihân hüsnile ân
 Kalmayub gâ’ile-i gerd-i fiten bir yerde
 Oldı âfâk bütün âyîne-i emn ü amân (Tarih, 15)⁸⁸

Asıl adı Abdürrezzâk olan devrin şâirlerinden Nevres-i Kadîm, devlet katında çeşitli vazifelerde bulunmuş; Hekimoğlu Ali Paşanın mâiyetine girmiş; ilmî kudreti sayesinde İstanbul’da devrin münevverleri arasında müstesna yer edinmiş bir kişidir. Bununla birlikte devlet vazifelerinden uzun yıllar uzak kalarak ya sürgünlerde veya kendi köşesinde maddî sıkıntılarla dolu bir hayat geçirmiştir. En son, I. Mahmud’un emriyle Edirne’de birkaç ay ikâmete mecbur kalmış, daha sonra da yine padişahın emriyle Girit’in Resmo kasabasına sürgüne gönderilmiştir. Burada tam altı yıl kalan Nevres, I. Mahmud’un vefatı ve yerine III. Osman’ın tahta geçmesiyle Bursa’ya sürgüne gönderilir. III. Mustafa’nın padişah olması ile makûs talihî döner ve Bursa’ya gelişinin otuz üçüncü yılında affedilerek İstanbul’a gelir⁸⁹.

Nevres-i Kadîm, sürgünden kurtulma arzusunu ve Sultan Mustafa’nın tahta çıkışı ile hissettiklerini dile getirdiği bir kasîdesinde, III. Mustafa’nın saltanat yıllarını, Sultan I. Mahmud ve III. Osman dönemlerine değil de Sultan III. Ahmed dönemine benzetmektedir. Padişahın cülûsu, gönüllerdeki gamın sevince dönüşmesine vesiledir. Cem, onun hizmetkârıdır ve büyüklüğü karşısında yer ve gök kendisine dar gelir. Cefâ, onun gelişi ile yerini rahat ve safâyâ bıraktırmıştır. Halk, gamdan ve kederden kurtulmuştur. Sultan III. Ahmed’in dönemi, yeni padişahın tahta çıkışı ile artık geri gelmiştir:

Dilde yer yokdur gama şimdi sürûr eyyâmıdır
 Saltanat tahtın müşerref kıldı Sultân Mustafâ
 İhtisâb-ı ‘adli sâhibdir safâ vü râhata
 Rûy-ı râhat göremez artık şu ‘âlemde cefâ
 Zulmet-âbâd-ı cihânı rûşen itdi makdemin
 Çün safâ-yı hâtır-ı rûşen-dilân-ı evliyâ
 ‘Avdet itdi devr-i Sultân Ahmed-i cennet-mekân
 Geldi cânı yerine halkın kabûl oldu du’â
 Taşdı aldı kûhı hem sahrâyı deryâ-yı saf
 Pâdişâh-ı bahr u berr oldu çü Sultân Mustafâ (Kasîde, 7)⁹⁰

Sultan III. Mustafa’nın hastalığından kurtulması dolayı Allah’a duâ edilen aşağıdaki kasîdede Ömer Besim, hükümdârın insanlar için bir sığınak ve Rabb’in lütfunun gölgesi olduğunu dile getirerek, bütün yaratılmışların onun sıhhatine şükrettiklerini anlatmaktadır:

İlâhî ‘afiyetle dâ’ im eyle şâh-ı devrânı
 Tehî gösterme zât-ı ekreminden halka dîvânı
 Vücûd-ı şâh-ı a’zam rûh-ı ‘âlem hırz-ı a’zamdur
 Odur fark-ı cihâna sâye-i eltâf-ı Rabbânî

⁸⁸Zafer Beşli, *age*, s.200

⁸⁹Hüseyin Akkaya, *age*, s.22-38

⁹⁰Hüseyin Akkaya, *age*, s.240. Şâir, kasîdenin 45.beyinden itibaren, sekiz yıldır gurbette bulunduğunu, ailesine hasret kaldığını, Sultan Mustafa’nın kendisini affetmesini istemektedir.

Donanma eyledi şükr sıhhatiyle ser-te-ser ekvân
Nümâyândur kimün mekşûf olursa çeşm-i 'irfânı (Kasîde, 2)⁹¹

Şâirlerin pek çoğu, III. Mustafa'nın idâresinden duydukları memnuniyetlerini dile getirmiş olsalar da devrin diğer bazı şâirlerinin divanlarına durum hiç de böyle yansımamıştır. Nitekim yüzyılın bazı divanlarında, o dönem toplumundaki idârî sıkıntıları açık bir şekilde görmek mümkündür. Şiirlerine bu sıkıntıları yansıtmış şâirlerden birisi Diyarbakırlı Lebîb'dir. Lebîb, Yeniçeri Ağası Mustafa Paşaya Diyarbakır mansıblığı verilmesi münâsebetiyle yazdığı bir tarihte, eski valilerin halkın başına belâ olduğunu söyler:

Bir iki sâl idi vâlileri bu memleketün
Kimisi mürde belâ kimi zinde belâ (H.1175- M.1761/1762)
(Tarih, 17)⁹²

Lebîb Divanı'nda, içlerinde padişaha yönelik yazılmış olanlarının da yer aldığı, şâirin memleketin özellikle Diyarbakır şehrinin içinde bulunduğu durumu feryât ve şikâyetle anlattığı çok sayıda manzûme bulunmaktadır. Bu manzûmelerin bir kısmının hangi padişah dönemine ait olduğunun tespiti mümkün değildir. Ancak bazı manzûmelerin başlıklarından ve ebced kayıtlarından, bazısında ise padişahın isminin geçmesinden hareketle manzûmelere konu olan şikâyetlerin pek çoğunun III. Mustafa zamanına âit olduğu söylenebilir.

Şâir Lebîb'in bu tür şiirlerinde şikâyete konu olan kişileri "din ve devlet adamları, müftüler, valiler, hâkimler, kadılar, mübâşirler, şehrin idârecileri ve ileri gelenleri" olarak sıralamak mümkündür. Lebîb, din ve devlet adamlarını, kötü zan sahibi ve kötü işler yapan kişiler olarak anlatır. Valiler, müfsit işler yapmaktadır; bu yüzden hile ve iftiraya iltifat hayli revaçtadır. Hâkimler, gaflet içinde olup doğru söyleyenle yalan söyleyeni birbirinden ayırmakta âciz kalmaktadırlar. Ayrıca, itibarsız ve alçak kimselerle içli-dışlı olarak meşru olmayan isteklerle gelen bu kişilerin işlerini halletmekte, böylece masum halkı mağdur etmekteydiler. Kadılar, asıl vazifelerini, yani azılı kimselerle ve suçlularla uğraşmayı bırakmışlar; bunun yerine "aşar" adı altında zorla ve haksız bir şekilde halkın mahsullerini ellerinden alarak onları daha da yoksullaştırmışlardır. Mübâşirler ise şer üzerine hareket etmekte; halkın nesi var nesi yoksa alarak onları soymaktadırlar.

Lebîb'in bu şikâyetleri, aslında Diyarbakır yöresinin o dönemde içinde bulunduğu sıkıntıları gözler önüne sermektedir. Şâir, bölgede her şeyin tersine döndüğünü ve insanların kurtuluşu Allah'tan beklediklerini söyler ve padişaha,

El-emân ey şehryâr-ı 'adl-perver el-emân
El-emân ey tâcdâr-ı dâd-güster el-emân (Kasîde, 50)⁹³
ve başka bir manzûmesinde ise,
Hazret-i hân Mustafâ'ya vâcib oldu 'arz-ı hâl
Böyle bir mülk olmaga râzı degül hâşâ harâb (Kasîde, 45)⁹⁴

⁹¹Zafer Beşli, *age*, s.181

⁹²İdris Kadioğlu, *age*, s.314

⁹³İdris Kadioğlu, *age*, s.256

⁹⁴İdris Kadioğlu, *age*, s.252. Şâirin şikâyetlerini dile getirdiği diğer manzûmeler için bkz. İdris Kadioğlu, *age*, Kasîde 4, s.144. (H.1171 - M.1757/1758 yılında Diyarbakır ve civarında yağışsızlıktan büyük bir kuraklık ve kıtlık meydana gelmiş; kıtlık âfetini, âdeta önüne çıkan her şeyi yok eden çekirge istilâsı ve salgın hastalıklar takip etmiş, özellikle bu dönemde birçok bölgede görülen vebâ sonucu binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Şâir Lebîb, III. Mustafa devrinin sadrazamlarından Koca Râgîb Paşaya yazdığı bu kasidesinde çok güçlü tasvir ve teşbihlerle Diyarbakır şehrinin durumunu âdeta resmeder ve sadrazamdan halkı bu durumdan kurtarması için yardım talep eder.) ; Kasîde 39, s.238; Kasîde 40, s.242; Kasîde 46, s.253

şeklinde seslenir ve Sultan III. Mustafa'yı durumdan haberbâr ederek kendisinden yardım bekler.

III. Mustafa devrinde benzer şikâyetleri 18. yüzyıl şâirlerinden Feyzî'nin -her ne kadar doğrudan padişah muhatap alınmasa da- H.1181 (M.1767-68) senesinde yazdığı bir manzûmesinde görmek mümkündür. Şâir bu manzûmesinde, halk içinde bid'at ve zulmün çok yaygın olduğunu, adâletin toplumda ortadan kalktığını söyleyerek şahlara ve beğlerin mazlûma hiçbir şekilde adâletli davranmadıklarından yakınmaktadır:

Def' ola 'adl ü 'adâlet ketm ola hakk-ı 'ibâd
Şâh u begler itmeye bir vechile mazlûma dâd (Tarih, 175)⁹⁵

Feyzî Efendi, H.1182 (M.1768-69) yılında Osmanlı-Rus savaşında esir düştüğünü anlattığı bir musammatta, İslâm beldelerinin kâfir eline geçtiğini, câmilerin kâfirlerin puthânesi olduğunu, her yerin din düşmanlarıyla dolduğunu söyleyerek, pâdişahın kendisini bu esâretten kurtarmasını ve Allah'ın elinden tutarak eski rütbesine kavuşturmasını istemektedir:

Pâd-şâhım al beni kâfir elinden gayret it
Devletinde öleyim ser-hadd-i İslâm'a kül it
'Adl-dâd it hakkımı hakk ile feryâdım işit
Virmeye bir hısna Mevlâ intizârım dir Hâtûn

Kâfire put-hâne oldı câmi'-i zîbâlarım
Düşmen-i dîn ile toldı ser-be-ser sahrâlarım
Fasl olunmaz bunda kaldı mahşere da'vâlarım
Merhamet eyle bana perverd-gârım dir Hâtûn

Feyziyâ bin yüzle seksân ikide oldum esîr
Leşker-i küffâr içinde olmuşum hor (u) hakîr
Umarım bir gün benim çün ola Mevlâ dest-gîr
Bulurum evvelki rütbe (vü) i'tibârım dir Hâtûn

(Musammât, 175)⁹⁶

Sultan I. Abdülhamid (1774 - 1789)

III. Mustafa'nın kardeşi olan Sultan Abdülhamid, yirmi yedinci padişah olarak Osmanlı tahtına çıkmıştır. Kırk seneyi aşkın süre, sarayda kapalı bir hayat geçirmiştir. Yenilik ve ıslahat taraftarı olan I. Abdülhamid, 49 yaşında devlet idâresini teslim aldığı zaman, Osmanlı-Rus savaşı devam ediyordu. İki ülke arasındaki savaş, 21 Temmuz 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile sona erdi ve Kırım bölgesi Rus idâresine geçti. 1787 yılında Rusya'ya karşı açılan savaşta Avusturya'ya karşı kazanılan zafer, padişaha "Gâzî" Ünânını kazandırmış; kaybedilen Özi Kalesi ise padişahın üzüntüden felç olmasına ve kısa bir zaman sonra da vefâtına sebep olmuştur⁹⁷.

Tahta çıkışı divan şâirlerince büyük bir coşkuyla karşılanan Sultan Abdülhamid, manzûmelerde çeşitli vasıflarla övülmüştür. Bu vasıfların başında, âdil, lütufkâr, cömert oluşu gelmektedir. Ayrıca o, devlete ve dünyaya nizâm ve emniyet getiren bir kişidir. Kara ve denizlerin sultanıdır. Dünya şahları, onun kapısında birer hizmetkârdır. Onun dönemi, İskender'in ve

⁹⁵Sevinç Karagöz, **Feyzî Efendi Divanı, İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Ü., SBE. Sakarya, 2004, s.733

⁹⁶Sevinç Karagöz, **age**, s.732

⁹⁷İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s.103-104

Nuşirevan'ın dönemlerini unutturmuştur. Zamanında halk rahatlık içindedir. Her işinde Allah ona yardımcıdır; melekler ve peygamberler ise onun ordusunda birer askerdir.

Şâir Mehmed Şerif Efendi, I. Abdülhamid'in cülûsu münâsebetiyle yazmış olduğu bir tarihte, Hakk'ın lütfunun bir neticesi olarak, bütün uğursuzlukların padişahın cülûsuyla ber-teraf edildiğini söyler. Memleket karışıklık içinde ve harabeye dönmek üzeredir. Onun gelişi ile bu kargaşa ortadan kalkmış ve imar faaliyetleri başlamıştır. Şâir, “Bundan sonra kaybedilen şeyleri tekrar elde etme vaktidir.” diyerek din düşmanlarının sancağının ters döneceğini(onların mağlup olacaklarını) ifade eder:

Şükr-i Hudâ ki tâli' olup mâh-ı 'id-ı baht
Tebrîke oldu saltanat ü tâc ü taht ehak
Olmışdı gerçi memleket âşûbile meş'ûb
Belki harâbe kalmış iken şöyle bir ramak
Tahvîl idüp 'imâra karâr itdi pâ-yi mülk
Cûyına geldi âb yine oldu şeb-i falak
Şimden girü telâfi-i mâfât vaktidir
Menkûsdur çü râyet-i â'dâ-yı dîn kalak (Tarih, 4)⁹⁸

Sultan I.Abdülhamid'in tahta çıkışını, şükrederek ve müjdeler vererek aktaran Şâir Fıtnat Hanım, gam karanlığının yerini mutluluk güneşine bıraktığını ve dünyanın aydınlandığını söylemektedir. Padişahın tahta çıkışı, hilâfet makamının şeref bulmasına bir vesiledir. Şâir; onun, düşmanlarının kalbine dehşet ve korku saldıığını söyleyerek, Hudâ'nın onu dâima adâlet ve şefkatle tahtında hükümrân etmesi ve zamanında herkesin rahat etmesi için duâ etmektedir:

Nihâyet buldı eyyâm-ı gam u endûh-ı dehr-i dûn
Bî-hamdi'llâh irişdik böyle bir vakt-i ferâh-zâyâ
Süleymân-menkıbet bir şâh-ı zî-şânın kudûmiyle
Şeref buldı hilâfet mesnedi sad hamd Mevlâyâ
Cenâb-ı Hazret-i 'Abdü'l-Hamîd Hân İbn-i Ahmed Hân
Cülûs itdi celâl ü câh ile taht-ı mu'allâyâ (Tarih, 29)⁹⁹

Ömer Besim, padişahın tahta çıkışını, yazdığı bir tarih kıt'asının başlığında 1187 yılının Cemâziyelevvel ayının Cum'a günü olarak verir. Allah'ın, Sultan I.Abdülhamid'in yâr ve yardımcısı olması için duâ edilerek başlanılan manzûmede, düşmanının onun kahır ateşiyle yanması istenir. Şâir, padişahın saltanatının ve ömrünün uzun olması için de duâlar etmektedir:

Şâhenşeh-i muzaffer 'Abdül-Hamîd-i Gâzî
Bârî ola hemîşe yâri ve kâr-sâzı
Mes'ûd olub cülûsı şevketle ola dâi m
Kahr âteşiyle arta a'dûsınun güdâzı (Tarih, 7)¹⁰⁰

Padişahın cülûsunu tebrik için devrin şâirlerinden İbrahim Nâşid tarafından yazılan manzûmede, Hudâ'nın, onun saltanatını fetih ve zaferlerle doldurarak ömrünü uzun etmesi yönünde duâlar edilmiştir. Onun teşrifiyle gönülden keder gitmiştir:

⁹⁸Ömer Gökhan Yağcı, *age*, s.131

⁹⁹İmran Azaklı, *age*, s.131

¹⁰⁰Zafer Beşli, *age*, s.194

Ey pâdişâh-ı Cem hadem-i şâhen-şeh dârâ haşem
 Feth ü zaferle dem-be-dem itsün Hudâ 'ömrün mezîd
 Teşrîfin ile ser-te-ser dilden keder gitti gider
 Der-pey olup feth ü zafer Hak'dan budur ancak ümîd
 (Tarih, 8) ¹⁰¹

İbrahim Nâşid, başka bir tarihinde I. Abdülhamid'in adâletinden, zamanında cihânın rahatlık, emniyet ve âsâyîşe kavuştuğundan bahseder. Zamanının şahlar şahı I. Abdülhamid Han, dünya mülkünü adâletle doldurmuştur. Cihânı, karanlığı kaldırarak rahatla doldurmuş, karışıklık ve kavgayı ortadan kaldırmıştır. Her işinde şeriatı icrâ eylemek onun huyudur. Onun döneminde, sevdiğinden cevr ü cefâ gören âşıklardan başka sıkıntı çeken hiç kimse kalmamıştır. Eğer Hatem-i Tayy yaşa, onun ihsânının has bir kulu olan bir inci tanesi olur. Cihânda her yer, onun düşmanı kolayca ber-teraf etmesiyle emniyet ve salaha kavuşmuştur:

Şahen-şâh-ı zamâna hazret-i 'Abdü'l-hamîd Han kim
 'Adâletle pür itdi sayt-ı lutfi mülk-i dünyâyı
 Cihânı râhat- âbâd eyledi ref'-i mazâlimle
 İdelden zât-ı pâki meymenette taht-ı pirâyı
 Kudûmi bâ'is-i emn ü salah oldı hep aktâra (Tarih, 31) ¹⁰²

18.yy şâirlerinden Ebûbekir Sâmi Paşa, Kaptan-ı Deryâ Hasan Paşanın yaptırmış olduğu bir kışla münâsebetiyle yazdığı tarih manzûmesinde, I. Abdülhamid'i ve devrinin özelliklerini şöyle anlatmaktadır:

“Padişah I. Abdülhamid, kara ve denizlerin sultanı, devrinin İskender'idir. Onun bir benzeri, dünyaya gelmiş değildir. Geçen zaman, gelecek zamanı o tahta çıkmalı beri kıskanmaktadır. Onun merhamet ırmağı her yöne akmakta ve cihânda sıkıntı, üzüntü kalmamaktadır. Her işinde Allah, ona yardımını ihsân etmektedir. Bunun en güzel misâli, padişahın devletinin önemli makamlarına önemli insanları getirmesidir. Gâzî Hasan Paşa da bunlardan biridir.”

Sâye-endâz-ı hilâfet olduğu günden beri
 Reşk eder evkât-ı âtfiye geçen eyyâm u sâl
 Cûybâr-ı re'feti her cânibe câri olup
 Zerrece sahn-ı cihânda kalmadı gerd-i melâl
 Her umûrunda Hudâ tevfiğini ihsân edib
 Devletinde eyledi şâh-âne tertib-i ricâl (Tarih, 19) ¹⁰³

Devrin asker şâirlerinden olan Hoca Neş'et, herhangi bir devlet büyüğüne kasîde yazmayan şâirlerden biridir. Bununla birlikte, bazı devlet adamlarının kamuya yönelik hizmetlerinden dolayı çeşitli tarih manzûmeleri yazmıştır. Bu devlet adamlarından biri de padişah I. Abdülhamid'dir. Padişahın Hırka-i Şerîf örtüsünü yenilemesi münâsebetiyle yazdığı tarih kıt'asında Hoca Neş'et, Sultan Abdülhamid'in felek tahtına oturmuş bir hükümdâr; melekler ve peygamberlerin ise onun ordusundaki askerler olduğunu söyler. Dünya şahları, onun kapısında hizmet etmektedirler. Döneminde bütün ümmetin onun adâleti ile rahat bulması için şâir duâ

¹⁰¹Raziye Öztürk, *Nâşid İbrâhim Bey (Hayatı, Eseri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ü., SBE, Konya, 1998, s.115

¹⁰²Raziye Öztürk, *age*, s.123

¹⁰³Musa Tozlu, *Ebûbekir Sâmi Paşa, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Ü., SBE, Sakarya, 2005, s.77

etmektedir:

Sultân-ı tâc-ı levlâk evreng-nişîn-i eflâk
Kerrûbiyân u mürsel sergerde vü sipâhî¹⁰⁴
Şâhân-ı fahr-i devlet hâk-i derinde hıdmet
Reşk-âver-i selâtîn huddâm-ı bârgâhı
'Ahdinde cümle ümmet 'adl ile bula râhat
Hükm-i şerîf-i şer'i icrâ ola kemâhî (Tarih, 2)¹⁰⁵

Tokatlı Kânî, Sadrazam Yeğen Mehmed Paşanın yaptırdığı bir çeşme dolayısıyla yazdığı tarih kıt'asında Sultan Abdülhamid'den de söz etmektedir:

“Cihân şahlarının şahı Abdülhamid Han'ın hükmünü, felek her tarafta icrâ eyler. Yeryüzü onun lütuf denizine gark olmuştur. Kendine bir vekil bırakarak cihânı ihya eden padişahın lütfü, kalplere sirayet edip herkesin hayra yönelmesine vesile oldu.”

Şehen-şâh-ı cihân 'Abdü'l-Hamîd Hân
Ki hükmün sû-be-sû çarh eyler icrâ
Felek mev'-i hiyâz kadr ü câhı
Zemîn gark-âb-ı bahr-i lutfî hercâ (Tarih, 5)¹⁰⁶

Sultan III. Selim (1789 - 1807)

Devletin Batı devletleri tarzında ıslahının zarurî olduğunu düşünen ve daha veliahtlığı zamanında bunun hazırlıklarını yapan III. Selim, 1791 Zıştovi ve 1792 Yaş andlaşmaları sonrası yaşanan sulh dönemini değerlendirmek amacıyla Fransa ve İngiltere'den uzmanlar getirterek amcası Abdülhamid'in başlattığı ıslahatı genişletti. Mühendishâne ile topçu, lağımçı ve humbaracı ocaklarında mühim değişiklikler yaptı; Nizâm-ı Cedîd adında yeni bir ordusu oluşturdu. Ancak, yeni ordu aleyhine yapılan girişimleri, elindeki 25 bin kişik bu askerî güçle bastıramayarak, başlattığı ıslahat hareketlerinden geri adım atmak zorunda kaldı. Fakat bütün bunlara rağmen saltanatını kurtarmadı ve 1807'deki Kabakçı Mustafa İsyânı ile tahttan indirildi. Sultan III. Selim, 1808 senesinde, kendisinin tekrar tahta geçeceği endişesini taşıyan IV. Mustafa'nın emriyle şehit edilmiştir.

Yumuşak tabiatlı ve nâzik bir kişi olan Üçüncü Selim; şâir, neyzen ve bestekâr bir padişahı. Kendisinin sanata düşkünlüğü, sanatkârlara da iltifat ve rağbet etmesine, tıpkı III. Ahmed gibi çevresinde bir kültür muhiti oluşmasına vesile olmuştur¹⁰⁷.

Bütün bunlardan dolayı sanatkârlar tarafından sevilen Sultan III. Selim, yaklaşık 18 yıllık saltanatı süresince kendisine en fazla şiir yazılan XVIII. yy padişahıdır. Şâirler, kendisinden, “yumuşak tabiatlı, İskender, cömert, sanatkâra iltifat eden, âdil ve emîn” gibi vasıflarla söz etmişler; devrinin rahatlık ve huzur dolu olduğunu şiirlerinde anlatmışlardır¹⁰⁸. Ayrıca, devrin divan şâirleri, padişahın ıslahat çalışmalarına destek vermişler; askerî, siyasî ve ekonomik alanda yapılan yenilikleri, kasîde ve tarih kıt'aları gibi manzûmelerde dile getirmişlerdir. Padişahın bu tür

¹⁰⁴ Kerrûbiyyûn. Allah'a en yakın olarak kabul edilen dört büyük melek. (Cebrâil, Mikâil, İsrâfil, Azrâil) İskender Pala, *age*, s.323

¹⁰⁵ Ziya Oğraş, *Hoca Neş'et Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, İstanbul, 1991, s.183

¹⁰⁶ Bilal Elbir, *Kânî Divanı Üzerine Bir İnceleme*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, İzmir, 1997, s.159

¹⁰⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s.104

¹⁰⁸ III. Selim'e yönelik yazılmış manzûmelerin başlıklarında yer alan ve muhtemelen divanların tertibi esnasında ilave edilmiş olan “şehîd” sıfatı, şâirlerin bu sanatkâr padişaha bakışını gözler önüne sermektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

ıslahat çalışmaları, özellikle Mevlevî çevreleri tarafından kabul görmüş ve desteklenmiştir¹⁰⁹. Dönemin Galata Mevlevî-hânesi post-nişîni olan Şeyh Gâlib'in, manzûmelerinde III. Selim'e yönelik "müceddid, Mehdî-i zamân..." gibi övgü dolu ve yapılan icrâatları onaylayan ifâdeler kullandığını görmek mümkündür¹¹⁰.

Kasîdelerinde Sultan Selim'den " Nûşirevân'dan daha âdil; fazîlet ve ilim sahibi; hüsn-i hatta hünerli; benzeri olmayan bir kişi olarak söz eden Ebûbekir Sâmi Paşa, padişahın saltanat yıllarını da "gönül ehlinin yıldızının parlamadığı ve eski dönemleri unuttuğu kutlu zaman" olarak tarif etmektedir. Şâir Ebûbekir Sâmi Paşa, Sultan III. Selim'in tahta çıkmasını, mutlu ve bereketli bir devrin başlangıcı olarak kabul etmiştir. Böyle mutlu bir devri, dünya şimdiye dek hiç görmemiştir. Gökyüzü yukarıda olduğu için nasıl övünüyorsa, yeryüzü de böyle bir sultan tahta geçtiği için övünmelidir artık. O, yeryüzünün padişahıdır. Onun yeryüzündeki nûrunu gören, kendisini Kerrûbiyân'ın şahı zanner. Ebûbekir Sâmi Paşa, III. Selim'in âlimlere karşı melek gibi yumuşak ve cömert; câhillere zümresine ise Kahramân'ın kahrı gibi hışım dolu olduğunu ifâde eder:

Çeşm-i gerdûn görmemiştir böyle devr-i hurremi
Devre âgâz ettiği demden berü nüh âsmân
Hazret-i Sultân Selîm Hân ibn-i Sultân Mustafâ
Kıldı teşrîf-i cülûsuyla cihânî şâd-mân
Zümre-i dânyaya lütf u hilmi mânend-i melek
Fırka-i nâ-dâna zecr ü hışmı kahr-ı Kahramân (Tarih, 1)¹¹¹

Tokatlı Kânî, yeni padişahın tahta çıkışını büyük bir mutlulukla karşılar. Sultan Selim'in tahta geçişi, mutlu bir dönemdir. O sultan, gönüllerin bildiği Osmanlı hanedanını süsleyen benzersiz bir hükümdârdır. Devlet mayasının asâlet ocağıdır. Mustafa Han'ın soyundan gelen eşi bulunmaz bir cevherdir. Vakar denizi olan padişahın bereketli ve uğurlu cülûsu, bütün dünyayı mutlu kılmış; Hz. Yakub'un "Beit-i Ahzân"ını Yusuf'un kasrına çevirmiştir:

Cülûs-ı meymenet me'nûs itdi 'âlemi mesrur
Kudümü Kasr-ı Yûsuf kıldı künc-i beyt-i ahzânî (Tarih, 1)¹¹²

Şâir İbrahim Nâşid, manzûmelerinde III. Selim'i iftihar kaynağı ve Osmanlı ailesinin sevileni olarak görür. Onu, adâlet yönünden Hz.Ömer'e, hayâ yönünden de Hz.Osman'a benzeter. Padişahın her işinde, şefkat, merhamet, ihsân, iyilik ve adâletle emir ve ferman etmekte olduğunu söyleyen şâir, III. Selim'i "Hayy" ve "Settâr" olan Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak kabul eder.¹¹³

Şâir, Sultan Selim'i, asâleti, nesebinin yüceliği ve dinin sultanı olması yönüyle övmektedir. Allah'tan isteklerinin onun padişahlığı olduğunu ifâde eden şâir, bunun gerçekleşmesiyle zengin-fakir herkesin mutlu olduğunu söyler. Gönüller sevinçle doludur; korku ve tehlike rüzgârı artık çekip gitmiştir. Şâir, padişahın zaferlerinin her yöne yayılması ve emrinin dâim olması için Allah'tan yardımcı olmasını ister:

¹⁰⁹İstanbul Mevlevîlerinin ıslahat çalışmalarını tasvip ve teşviklerine karşılık, Konya Mevlevîhânesi Şeyhi Mehmed Emin Çelebi (1742-1815) padişahın Nizâm-ı Cedîd çalışmalarına cephe almış ve hatta bu yoldaki ayaklanmaların içinde bulunmuştur. Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İnkılab Yayınevi, 2.baskı, İstanbul, 1953, s.171

¹¹⁰III. Selim ve Şeyh Gâlib münâsebeti ileride ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

¹¹¹Musa Tozlu, **age**, s.55

¹¹²Bilal Elbir, **age**, s.150

¹¹³Raziye Öztürk, **age**, s.46

Ey pâdişâh-ı Cem haseb Sultân-ı dîn-‘âlî-neseb
 Maksûdumuz bu idi hep ihsân idüp Rabb-i Rahîm
 Ey nûr-ı ‘ayn-ı saltanat vey şâh-ı gerdûn-ı menzilet
 Oldu vücûdın her cihet ‘âlemlere lutf-ı ‘amîm
 Teşrîfin ile dâverâ memnûn olup bây u gedâ
 Gitdi gönüllerden şehâ envâ’-ı rîh ü havf u bîm (Tarih, 1)¹¹⁴

İbrahim Nâşid, başka bir kasîdesinde ise cihânın muhâfızı olan Sultan Selim Han’ın bir benzeri daha dünyaya gelmediğini söyler. Hümâ sorguçlu o hünkârın himmet kanatları, gökyüzüne gölge salmaktadır. Askerleri gökteki yıldızlarla mukayese edilebilir ancak. Onun maârifte de benzeri yoktur.

Şâir, otuz kırk yıldan beri böyle güzel bir cemiyet ortamı görmediğini, padişahın devrinde cihâna bir güzellik ve parlaklık geldiğini, en alt tabakadaki bir kulun dahî, onun küçücük bir iltifatıyla yüce bir ferâset makamına eriştiğini söylemektedir. Onun vasıflarını anlatmakta şâir âciz kalmıştır:

Cihân-bân-ı mu’azzam Hazret-i Sultân Selîm Hân kim
 Felek devr ideliden gelmemişdir misli dünyâya
 Kasem billâh yokdur şebîhi her ma’arifde
 Misili gelmemişdir taht-ı ‘âlî baht-ı dârâyâ
 Bu ma’lûm hümâyûnun ola şevketlü hünkârım
 Senin devrinde revnak geldi bu resm-i dil-ârâyâ
 Otuz kırk yıl vardır ki bu dünyâyı seyr itdün
 Ne mümkündür ki bulsun böyle cem’iyyetle pîrâyâ
 Senin devrinde ednâ bir kulun â’lâ olur fâris
 Eger alursa ednâ iltifâtından biraz vâye (Kasîde, 6)¹¹⁵

Devrin önemli şâirlerinden biri de Galata Mevlevî şeyhi olan Gâlib Dededir. Şeyh Gâlib ile III. Selim arasında, gerek padişahın sanata olan rağbetinden ve gerekse bir Mevlevî muhibbi olmasından derin bir muhabbet bulunmaktadır. Şeyh Gâlib’in sarayla münâsebeti III. Selim’in 11 Receb 1203 (9 Nisan 1789) tarihinde tahta çıkmasından hemen sonra başlamıştır. III. Selim, M.1790 senesinde Mevlânâ’nın türbesini tamir ve “pûşîde”sini tezyin ettirmiştir. Şeyh Gâlib bunun üzerine bir terci’-bend yazmış ve Yavuz Sultan Selim’in Muhyiddin-i Arabî’nin mezarına türbe yaptırdığını; Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin türbesinin bakımının ise III. Selim’e nasip olduğunu; din ve devletin asıl şimdi sahibini bulduğu söymüş ve padişahı “müceddid” olarak bahsetmiştir:

Selîm-i Evvele olmuşdu zâhir sırr-ı Muhyi’ d-dîn
 Bu sultân-ı celâlet-pîşeye feyz-i Celâle’ d-dîn
 İdüp hem türbesin ta’mîr hem pûşîdesin tezyîn
 Bu takrîb ile oldu ‘âlem-i ma’nâda şehr-âyîn
 Ki ya’nî şimdi buldu sâhibin bu devlet ü bu dîn
 Olur bir bir mükemmel hep nizâm-ı ekmel-i pîşîn
 Müceddid olduğu Sultân Selîm’in dîn ü dünyâda
 Nümâyândır bu nev-pûşîdesinden kabr-i Monlâyâ

¹¹⁴Raziye Öztürk, *age*, s.46.

¹¹⁵Raziye Öztürk, *age*, s.166

(Terkîb-bend, 4) ¹¹⁶

Şeyh Gâlib, Galata Şeyliği makamında bulunduğu 8 yıl boyunca III. Selim'e Mevlevî-hânelerin bakım ve onarımı için çeşitli vesilelerle manzûmeler yazmış¹¹⁷, Sultan III. Selim de, tahtta bulunduğu zaman zarfında Mevlevîlere her türlü yardımı yapmıştır. III. Selim'in Şeyh Gâlib'e iltifatı o kadar fazladır ki Esrâr Dedenin verdiği bilgiye göre Şeyh Gâlib Divanı'nın sadece "teclîd ve tezhîbi" için Sultan Selim 300 altına yakın masraf etmiştir¹¹⁸. Şâir, bu hediyeye bir kasîde ile mukâbele ederek,

Bana Sultân Selîm-i kâmvir kâm-ı cihân virdi
Bütün dünyâ değer bir genc-i hâsı râygân virdi
'Aceb bir Mesnevî-i pür-bahâ kim Cevrî hattıyla
Dil-i 'uşşâk-ı zâra cevri-i gerdündan emân virdi (Kasîde, 17)¹¹⁹

demıştır.

Bu dostluk sebebiyle olsa gerektir ki, şâir, döneminin diğer devlet adamlarına yönelik herhangi bir arz-ı hâl yazma; yani başka bir hâmî arama ihtiyacı dahî duymamıştır.

Şeyh Gâlib, III. Selim'in askerî ve siyasî alanda yaptığı yenilikleri tasvip etmiş; bunları kasîdelerinde ve pek çok tarih kıt'asında dile getirmiştir. Şâir, bir kasîdesinde beyitlerinin tıpkı Sultan Selim'in yeni tertip ettiği ordudaki askerler gibi divanında sıralandığını, saf tuttuğunu söylemektedir. Meleklerden oluşan ordu, ona tâbîdir ve ayın önündeki yıldızlar gibi onun önünde yürürler. O padişah, devlete nizâm ve ehemmiyet veren zamanının mehdîsidir. Onun şevket kösünün debdebesi, göklere erişmiştir. Ahlâkını peygamberlerin ahlakından almıştır. Cihad işlerinde adâlet getiren pek sağlam çevresi vardır. Padişahın tabiatının Hz. Peygamber gibi olduğunu söyleyen şâir, hiç kimsenin Osmanlı mülküne bu derece yeni bir hayat bahşetmediğini, onun fikirlerinin panzehir gibi halka taze can verdiğini ifâde eder:

Ebyâtım oldu saf-keş-i dîvân- ma'rifet
Nev-' asker-i müretebb-i şâh-ı cihân gibi
Ol pâdişâh ki virdi mühimmât-ı devlete
Hüsn-i nizâm Mehdî-i sâhib-i zamân gibi
Bir hulku var ki mecma'-ı ahlâk-ı âliye
Lutf-ı tîbâ'-ı hazret-i peygamberân gibi
Vermiş mi kimse mülke bu rütbe hayât-ı nev
Sultân Selîm-i Sâlis-i Osmâniyân gibi
Hiç bir mi hıfz-ı sıhhat ile def'-i mühlikât
Pânzehri-i re'yi geldi bize tâze cân gibi (Kasîde, 13)¹²⁰

¹¹⁶Muhsin Kalkışım, **Şeyh Galib Divanı**, Akçağ, Ankara, 1994, s.238. Esrâr Dedenin bildirdiğine göre padişah, pûşîdenin üzerine yazılmak için Şeyh Gâlib'den bir beyit istemiş ve o da örtünün üzerine yazılacak olan bu beyti padişaha arz etmiştir. Esrâr Dede, **Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye** (Haz. İlhan Genç), AKMB Yayınları, Ankara, 2000, s.384

¹¹⁷Divanda "Gönül bir beyt-i ma'mûr u safâdır 'aşk mi'mârî / Yatur ammâ ki şimdi başka bâmî başka dîvârî" beytiyle başlayan ve Galata Mevlevî-hânesinin tamirini rica maksadıyla yazılmış olan kasîde bunlardan biridir. Muhsin Kalkışım, **age**, Kasîde 15, s.121

¹¹⁸Esrâr Dede, **age**, s.389. Sefîne-i Evliyâ gibi bazı kaynaklarda bu miktarın 3000 altın olduğu şeklinde bilgi yer almaktadır. Osmanzâde Hüseyin Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, (Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Kitabevi, İstanbul, 2006, C.5, s.160

¹¹⁹Muhsin Kalkışım, **age**, s.128

¹²⁰Muhsin Kalkışım, **age**, s.115

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

“Çerâğ” redifli başka bir kasîdesinde ise Gâlib, “ocağ” kelimesi ile yeniçerileri hatırlatmakta ve yeniçeri ocağının “perişan hâldeki bir topluluk” olduğunu söylemekte; padişahın orayı aydınlatmasıyla “ocağ”ın ölülerin toplandığı bir külhan yeri olmaktan kurtulduğunu dile getirmektedir. Onun idrâki ve feraseti, güneş gibidir ki âlemi baştanbaşa aydınlatmıştır. Zaman, onun sâyesinde intizam bulmuş; padişah, kışlalar, kaleler, asker ve silah ile her yere intizam getirmiştir. Felek kulesini, top ve tüfeğin velveleleri yıkmaya başlamıştır. Sıra parlak kılıçları parıltmaya gelmiştir artık. Düşmanın yüzüne fikrinin ışığını gösterir ve böylece harp ateşi ile meydanı aydınlatır. III. Selim’e “İsa nefesli padişah” diye seslenen şâir, onun nefesinin binlerce canı aydınlattığı söyler¹²¹:

Hânedân-ı keremi tab'ı edip nev ihyâ
Himmeti kıldı nice bî-ser ü sââmânı çerâğ
O şehenseh ki şeref verdi vücûd-ı mülke
Bedr edip eyledi gûyâ meh-i tâbânı çerâğ
Külhan-ı mürdeye dönmüşdü ocağ-ı eyyâm
Etmeseydi eğer ol cem'-i perîşânı çerâğ
Kışlalar kal'alar ecnâd u silâh u edevat
Hâsılı etmededir himmet-i merdânı çerâğ
Dâverâ dâdgerâ hüsrev-i encüm-sipehâ
Nefesin etmede İsâ gibi sad cânı çerâğ (Kasîde, 14)¹²²

Şâir, bu dünyanın üç tane Sultan Selim gördüğünü, ilkinin “gazâplı”, ikincisinin “halîm” ve sonuncusunun da “selîm” ve “kerîm” olduğunu söyler. Onun zâtı, dünyaya can gibidir. Gece ve gündüz, onun devletine devamlı duâ etmededir. Onun güzel huyu, cihâna parlaklık ve tazelik vermiştir. O, adâleti süsleyen bir hıdiv ve Rüstem’i tutan bir yiğittir. Öyle ki, Simurg kuşunu bile onun himmet tuzağı av kabul etmez. Geceler ve gündüzler, Sultan III. Selim gibi hünerli insanların hasretiyle geçmiştir.

Onunla cihâna adâlet gelmiştir. Bahar mevsimi, sanki cevher saçan bir bulut olmuştur. Tûsî’nin yalan vaatleri meşhurdur. Bu padişah ise, va’detmeden hesapsız ihsânlarda bulunmuştur. Şâir, kasîdesinde “hüner ehlinin bir zamanlar bilinmeyen kıymetinin padişah tarafından ortaya çıkarıldığını ve anlaşıldığını” da söyler:

Zuhûr o server-i sâhib-zuhûra şimdi olur
Hünerverâna bu hasretle geçdi leyl ü nehâr
Bu baht u devlete üç dâne Şeh Selîm erdi
O pâdişâh ki dünyâyâ zâtı cân gibidir
Du'â-yı devletin eyler şeb ü seher tekrâr
Adâlet etdi zamânında âlemi sîr-âb
Bahâr mevsimi gûyâ ki ebr-i gevher-bâr
Zamânlar oldu ki kadr-i hüner kem olmuş idi
Gelip kemâl-i keremle sen eyledin izhâr (Kasîde, 16)¹²³

¹²¹Şeyh Gâlib Divanında, III. Selim’e yazılmış pek çok methiye bulunmaktadır. Şair, III. Selim’in genellikle devlete ve cihâna nizam verdiğinden; halkın rahatı için kendi rahatını terk ettiğinden, insanların onun döneminde rahat ve huzura kavuştuğundan bahsetmektedir. Manzûmelerde dikkat çeken bir diğer durum da şâirin, “top, tüfek, kale, kışla, silâh, barut” gibi askerlikle ilgili terimleri çokça kullanmış olmasıdır. Şeyh Gâlib, böylelikle padişahın yaptığı icraatların yanında olduğuna da işaret etmektedir. Gâlib Dede, kışla yapılması münâsebetiyle yazmış olduğu başka bir manzûmesinde “*Olmasa bir asker el-hâsil mutî-i şehriyâr /Şehr olur virân gelir hâl-i re’âyâya halel/ Askere lâzım itâ’atdır hîdv-i dehre cûd / İttifak üzre bunu teslim eder cümle milel*” diyerek askerinin padişaha itaat etmesi gerektiğini, aksi halde bundan halkın zarar göreceğini ve şehrin virân olacağını söyler. Bu mısralar, o dönemki yönetici-asker ilişkisini ortaya koyan önemli bir vesikadır. **Age**, Tarih 3, s.106

¹²²Muhsin Kalkışım, **age**, s.68

III. Selim'den övgüyle söz eden devrin bir başka şâiri, "müverrih" Ünânını almış olan Sürûrî'dir. "Asker" redifli bir kasîdesinde, Sultan Selim'in kurduğu yeni orduya (Nizâm-ı Cedîd) ve bu münâsebetle padişaha övgüler düzen şâir, padişahın Sütlüce'de lütuf ve himmetiyle bir kışla yaptırarak yeni bir asker ocağı oluşturduğunu söyler. Tophane meydanında toplanmış olan askerinin çoşkunu tasvir ederken, onların çok kalabalık olduklarını, karınca ve kum gibi benzetmeleriyle anlatır. Bu yeni ordu disiplinlidir ve karşısında düşman duramaz¹²⁴.

Sürûrî, başka bir kasîdesini ise "verir" redifiyle özellikle kurmuştur. Zîrâ kasîdesinde altın, para, zenginlik gibi kelimeler çokça geçmekte ve şâir, aslında padişahın cömertliğinden söz ederken kendi maddî sıkıntılarını da dile getirmektedir. Şâir, "verir" redifli kasîdesinde, padişahın ihtişamlı bir hükümdâr olduğunu ve kasîdelerin onun mucizelerini anlattığını söyler. Onun nükteli konuşmaları, asrın söz ustalarının dillerini düğümlemektedir. Padişahın tabiatının zenginliği, her mahrûma (fakire) Sâsânîlerin zenginliğini vermektedir. Emrindekiler (bile) Sâsânî hükümdârları gibidir. Onun adâlet meclisinde sunulan şerbet, susamış ve arzulu gönüllere tatlılık vermekte ve onları rahatlatmaktadır.

Cihân mülküne bunca güzelliği Osmanlı devleti vermiştir. Osmanlı devletine de bu güzelliği veren bu mutlu padişahdır. Onun tâbiyyetindekiler, Ashab-ı Kehf gibi rahat uyku uyumaktadırlar. Maden emînlerinin dahî vereceği fakirlik, işleri altınla olduğu için, halk için iflas değil bir memnuniyet vesilesi olur ancak. Yol kesen eşkiyalar, onun mülkünde her gece kıvılcım saçan âh çekerek kervanlara yol gösterir:

Ol pâdişeh ki Hüsrev ü Şâhî vü Muhteşem
Dergâhına kasâ'id mu'ciz-i beyân virür
Ol pâdişeh ki şîve-i şîrîn-i şîrine
Nakdîne-i hazînesini hüsrevân virür
Ol pâdişeh ki fakr ile giryân gedâlarun
Eşkin görüp rutûbet-i Eşkâniyân virür
Ashâb-ı intisâb varur hâb-ı râhata
Hak bâb-ı lutfin anlara kehf-i el-amân virür
Ma'den emîni eylese bir 'abda fakrı
Altun olur işi ana iflâs emân virür
Mülkinde kârbânlarla her gice meş'alı
Âh-ı şerer-feşân çekerek rehzenân virür (Kasîde, 1)¹²⁵

Şâir Sürûrî, Sultan Selim'in hicrî yılını tebrik gayesiyle yazdığı aşağıdaki kasîdede, padişahın devrinin kıskanılacak kadar güzelliklerle dolu olduğunu belirterek böyle bir devrin, yakın zamanda Sultan Mustafa ve Sultan Mahmûd zamanında görüldüğünü söylemektedir:

Böyle devre el-hased kim lutf-ı şâh-ı dehr ile
Gerdiş-i câm-ı Ceme kim neş'esi mahsûd ola

¹²³Muhsin Kalkışım, *age*, s.73

¹²⁴Atilla Batur, *Sürûrî Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Ü., SBE, Malatya, 2002, Kasîde 5, s.233

¹²⁵Sürûrî, manzûmelerinde pek çok devlet adamından ihsan ve yardım beklemiş ve bu isteğini açık açık söylemekten çekinmemiştir. III. Selim, bu niyetle kendisine kasîde yazdığı devlet adamlarından biridir. Şâir, bu kasîdesinin devamında Anadolu'da boşu boşuna dolaştığını, Rumeli'nde bulunanların yağma yaptıklarını, kendisinin bir dükkân gelirin bile olmadığını, külhânilerin ise han ve hamam sahibi olduklarını ifade eder. Şairin dünyada bir dikili ağacı bile yoktur. Kış ve yaz mevsimleri bile onun aleyhindedir. Şair, felekten ümidini keser ve o vermezse bile padişahın kendisine lütuf ve ihsanda bulunacağını söyler. Atilla Batur, *age*, s.210

Böyle devrün keyfi olmaz mı dübâlâ öyle kim
Ehl-i dil makbûl-ı şâhı câhilân merdûd ola
Misli geçdiyse bu devrânun karîbü'l-'ahdde
Vakt-ı Sultân Mustafa vü 'asr-ı Hân Mahmûd ola(Kasîde,4) ¹²⁶

Sürûri tarafından III. Selim'in 1208 (1793/94) hicrî yılbaşını tebrik için yazılan başka kasidede ise, Osmanlı Devletindeki ekonomik alandaki uygulamalardan da bahsedilmektedir.

Padişah, fakirleri, salyâneden¹²⁷ muaf tutmuş ve insanların sitemi böylece sona ermiştir. Onun savaş ve barış zamanında aldığı tedbirler ve yaptığı hazırlıklar, hiçbir dönemde görülmemiştir:

Nizâm-ı 'âleme itdün şeri'at üzre şurû'
Cihândan oldı perâkende zulm u gadru zalâl
Masûndur fukarâ salyâneden şimdi
Sitemkerân-ı belâda irişdi izmihlâl
Edân-ı sulhda ki itdügi tedârikler
Görülmemişdi selefde bu kat ceng ü cidâl
Selim Hâna ola sâl-ı nev-hümâyûn-fâl (H.1208)
Beher sene kıla Rahmân murâdına îsâl (H.1208-M.1793-94)
(Kaside, 3)¹²⁸

Sultan III. Selim'e yönelik kasîde yazan asrın şâirlerinden biri de aynı zamanda vezâret makamında bulunmuş olan Tayyar Mahmûd Paşadır. Tayyar Mahmûd Paşa, Anapa Kalesi muhâfızı iken 1790 senesinde Ruslara esir düşmüş; daha sonra kurtularak 1793'te İstanbul'a gelmiş ve kendisine 1800 senesinde vezâretle Trabzon valiliği verilmiştir. Tayyar Paşa, oradaki münâsebetsiz bir hareketinden¹²⁹ korkarak Kırım'a kaçmış, Sultan IV. Mustafa zamanında affedilerek İstanbul'a dönmüştür. Daha sonra H.1218'de (1803) Diyarbakır valisi olup bir yıl içinde azledilmiştir. Aynı yıl içinde Erzurum, 1219'da (1804) ikinci defa Trabzon valisi olmuş ve 1220'de (1805) yine azledilmiştir. Şaban 1222'de (Ekim 1807) üçüncü defa Trabzon valisi olup aynı ayın sonunda da sadâret kaymakamı olmuştur. Muharrem 1223'te (Mart 1808) görevinden alınarak Dimetoka'ya sürülmüş, ardından da Hacıoğlu Pazarı'na nakledilmiştir. 1223'te (1808) Hacıoğlu Pazarı'nda başı kesilerek idam edilmiştir¹³⁰.

III. Selim'e yönelik yazdığı kasîdelerinde, şâirin kendisini padişaha affettirme endişesi taşıdığı görülür. Anapa Kalesi muhâfızı iken yaşadıklarını ve yaptığı fedakârlıkları, kaleyi düşmanlardan korumak için yaptığı mücadeleyi ayrıntılı bir şekilde anlatan Tayyar Paşa, bütün bunlara rağmen padişahın kendisini affetmediğinden yakınır ve onun affına nâil olmak ister. Tayyar Mahmûd Paşa, kasîdesinde padişahı ve saltanat dönemini ise şöyle tavsif etmektedir:

“Sultan Selim Han'ın tahta çıkışının uğuru ile her yer gülistana döndü. O, merhamet gülzârının şâhı ve savaşların da kahramanıdır. Taht, zâtıyla kuvvet ve ışık bulur. Padişah,

¹²⁶Atilla Batur, *age*, s.229. Şâir, bu kasîdesinde, “*İnâyet eyledi Vehbî-i nükte-sence yine / Sürûriye dahî itmek gerek bilâ imhâl*” diyerek padişahın kendisine ihsanda bulunmasını, Sünbül-zâde Vehbî'ye yaptığı yardım ve lütufları kendisine de yapmasını istemektedir.

¹²⁷Salyâne: Yılda bir kez alınan vergi.

¹²⁸Atilla Batur, *age*, s.225

¹²⁹Tayyar Mahmud Paşa, Çorum, Yozgat ve çevresine hâkim olan Çapanoğulları ve Süleyman Paşa ile mücâdelede, devletin aleyhinde yer almış, bilhassa III. Selim devrinde Nizâm-ı Cedîd fikrine karşı çıkmıştır. Cevdet Dadaş, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şâirlere Verilen Câize ve İhsanlar”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 11, Ankara 2002, s.748

¹³⁰Nebahat Çalık Taçalan, *Tayyar (Mahmud) Paşa, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Edirne, 1998, s.V

H.z.Yezdân'ın yeryüzündeki gölgesidir ki, ona baş eğmeyenin göğsünde iman yoktur. H.1200 senesinde Sultan I.Abdülhamid, Rusya ve Avusturya'ya savaş ilan etti. III. Selim de, cihânda artan kavga ve fitneyi, kılıcının gücüyle uzaklaştırdı. Düşmanların önüne sulh seddi çekerek öyle bir tedbir aldı ki; kendisine ikinci İskender denmesi gerekir. Zirâ savaşlar son buldu, herkes böylelikle mutlu oldu.¹³¹

Cenâb-ı Hazret-i Sultân Selîm Hân-ı Sâlis kim
 Gülistân etdi feyz-i makdemi bi'l-cümle ekvânı
 Şeh-i gül-zâr-ı rahma pâdişâh-ı kahramân rezmâ
 Bulur zâtınla âb u tâb u fer evreng-i hâkânı
 Sen ol sultân-ı 'âlem sâye-i Yezdân-ı ehramsın
 Sana kim ser-fürû etmezse yok göğsünde îmânı
 Cihâna zât-ı pâkin mahz-ı lütfu ayn-ı rahmettir
 Deyip bast eylerim böyle metânetle bu burhânı
 Bin iki yüzde Rûs u Nemçe ile cenk açmışdı
 Şeh-i 'Abdü'l-hamîd-i nâ'il-i gufrân-ı sübhânî
 Bulup gitdikçe germiyyet cidâl u şûriş ü fitne
 Misâl-i gamze-i hûbân kılıç 'arz etdi yalmânı
 Cihân âsûde oldu sâye-i lütfunda Hünkârım
 Bulundu sehl ü râhat üzre şimdî sulhun imkânı
 Zihî tedbîr çekdin sedd-i sulhu pîş-i a'dâya
 Desinler çarhda 'Üânına İskender-i sâni
 Felekde ceng ü fitne kalmadı seyr isteyen etsin
 Gülistanda hemân gavgâ-yı hâr u 'andelîbânı
 Mübeddel rezm bezme zahm rahme devr-i 'adlinde
 Cihânın 'âleme etdigine geldi peşîmânî
 Edip envâ -ı râhat sulh ile bi'l-cümle insâna
 Meserret-bahş-ı râhat eyledi bu rub'-ı iskânı (Kasîde, 1)¹³²

18. yy Mevlevî şâirlerinden bir diğeri Neyyir Abdülhalîm Dededir. Şâir, 1791 yılında Şeyh Gâlib'e bağlanmıştır. 1795 yılında çilesini tamamlayarak "dede" olmuş, Şeyh Gâlib'in ölümünden sonra Galata Mevlevî-hânesinden ayrılarak Rumeli'ni dolaşmıştır. Daha sonra Yenişehir Fener Mevlevî-hânesine şeyh olur¹³³.

Neyyir Abdülhalim Dede Divanı'ndaki manzûmeler daha çok tasavvufî konuları içermekle birlikte, şâirin, III. Selim'in Mevlevî tekkelerine yardımı münâsebetiyle kendisinden övgüyle bahsettiği bir kasîdesi bulunmaktadır. Şâir bu kasîdesinde, Sultan III. Selim'i adâlet sahibi, şahlar şahı bir padişah olarak anlatır. İskender, onun yanında debdebelerini göstermekten utanmaktadır. Rüstem ve diğeri, onun kahrını anlasa bundan sakınır. Onun kapısı, duâ ateşinin kaynağıdır ki niceleri hep oraya sığınır. Yaptığı her şey Allah'ın muradına uygundur ki ne yapsa doğruluk üzredir. Hangi kulu onun feyiz kapısına intisap etse, onun dergâhında güneş gibi gezip

¹³¹Tayyar Mahmud Paşa, bu kasîdenin 45.beytinden itibaren padişah ile ilişkilerinin bir türlü düzelmediğinden bahseder. Şâirin, divanında padişaha yönelik toplam iki kasîdesi bulunmaktadır. Diğer kasîdede ise şâir, Cânîk'e doğru gemi ile yaptığı yolculuğunu anlatmakta; daha önceden iftiraya kurban gittiğini, ancak padişahın keremiyle vezirliğe tekrar kavuştuğunu ifade ederek padişaha bunun için duâ etmektedir. Diğer kasîde için bkz. Nebahat Çalık Taçalan, **age**, K.aside 2, s.8

¹³²Nebahat Çalık Taçalan, **age**, s.1

¹³³Melek Altunel, **Neyyir Abdülhalim Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Konya, 1995, s.IX-X

tozar:

O şâhenşâh kim Sultân Selîm-i dâd-güsterdür
Sikender arz-ı dârât itmeğe andan hicâb eyler
Ne şâhenşâh kim ger beste itse bir der-i zulmü
Nigâh-ı ma'deletle rahm idüp bir feth-i bâb eyler
Ne şâhenşâh kim âsâr-ı kahrın eylesem tefhîm
Ne Rüstem kahramânân-ı selefê hep ictinâb eyler
Murâdu'llâh elbetde muvâfıkdur ki tedbîri
O şâh-ı 'âlî her ne eylese re'y-i savâb eyler (Kasîde, 4)¹³⁴

Dönemin tarihçilikle meşhûr şâirlerinden olan Muvakkit-zâde Pertev, henüz çocuk yaşında iken Hoca Neş'et'in talebeleri arasına girmiştir. Sadâret Mektubî Kalemi, Anadolu Muhâsebesi Kalemi gibi devletin çeşitli kurumlarında çalışmış; orduda “âmedcilik” ve “vak'anüvislik” görevlerini yapmıştır¹³⁵.

Pertev, Hoca Neş'et'in de tesiriyle herhangi bir devlet büyüğüne kasîde yazmamış; bununla birlikte hemen hemen diğer bütün nazım şekillerinde eser vermiş bir şâirdir. Özellikle tarih kıt'aları çok fazladır. Pertev'in tarih düşürmeyi tercih etmesinde, kasîdelerde övülen şahıstan kendi adına maddî bir beklenti değil, asıl mesleği olan vak'anüvislikten kaynaklanan bir alışkanlıkla toplumsal bir sorumluluğun anlayışının bulunduğu söylenebilir¹³⁶. Nitekim Pertev'in tarihlerinin içeriğine bakıldığında durumun böyle olduğu görülür.

Pertev, III. Selim'i bazı tarih kıt'alarında ve Nef'î'nin gazellerine yaptığı bazı tahmislerde övgüyle anlatmış ve kendisinden Mısır'ın ikinci fâtihî, marifet ve hüner sahibi diye bahsetmiş, döneminde marifet sahiplerinin kıymet bulduğunu ifâde etmiştir.

“Felek, o ‘Kahramân’ Üanlı Sultan Selim ile bayındır oldu ve rûhu mutlu oldu. Bundan dolayı, onun dergâhına yüz sürer ve onu cihân şahı olarak kabul eder.”

Hazret-i Sultan Selîm-i Kahramân-Üân ki çarh
Çarh urur devrinde hâlâ oldı âbâdân ki çarh
Olacakdur rûhî bî-şek şöyle bir şâdân ki çarh
Dâver-i hâkân-ı 'âlî rûtbe-i 'Osmân Hân ki çarh
Yüz sürüp pâyına dir şâh-ı cihânumdur benüm
(Tahmis,21/XXIII)¹³⁷

Padişaha manzûmeler yazan 18.yy şâirlerinden Atâullah Efendi, Şeyhülislam Es'ad Efendinin oğludur.1 Ocak 1760 tarihin-de İstanbul'da doğmuştur. Atâ mahlasıyla şiirler yazan Atâullah Efendi, on iki yaşlarında müderris olarak göreve başlamış; Kudüs Mollalığı, Edirne Mevleviyeti, Mekke Mevleviyetine, İstanbul Kadılığı gibi vazifelerden sonra H.1213'te Anadolu, 1801(H.1215) Rumeli sadâreti pâyesini elde etmiştir. 1804'te Rumeli Kazaskerliğine getirilen Atâullah Efendi, 1806 senesinde ise şeyhülislam olmuştur¹³⁸.

¹³⁴ Melek Altunel, *age*, s.10

¹³⁵ Mehmet Ulucan, *Muvakkit-zâde Mehmed Pertev, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanın Tenkitli Metni ve Tahlihi*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Elazığ, 2005, s.22-23

¹³⁶ Mehmet Ulucan, *age*, s.117. Bununla birlikte devrin sarazamı Yusuf Ziyâ Paşaya yönelik övgü mâhiyetinde tahmis ve kıt'a nazım şekilleriyle yazılmış manzûmeleri de yer almaktadır. Sözkonusu manzûmeler için bkz. Mehmet Ulucan, *age*, Tahmis 22, s.322; Kıt'a 2- 1/2/3, s.449-450, Kıt'a 3-1/2/, s.451-452

¹³⁷ Mehmet Ulucan, *age*, s.329

¹³⁸ Yusuf Çetindağ, *Atâullah Divanı*, Fatih Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s.14-23

Ataullâh Efendi'nin III. Selim'e yönelik yazdığı bir tek kasîdesi bulunmaktadır. III. Selim'e, onun yenilikçi olmasından dolayı karşı çıkmasına rağmen, yazdığı bu kasîdesinde padişahı övgü ile söz etmektedir. Geçmişte çok eziyet eden felek, şimdi III. Selim gibi bir padişahla şâiri memnun etmiştir. Onun devri, Allah'ın yardımıyla Sultan Süleyman'ın devrini kısıktırarak derecededir. Şâir, sultanın vasıflarını anlatmakta yetersiz kaldığı için padişahı özür dilemekte ve onunla her türlü isteğine kavuştuğunu dile getirmektedir:

Sâbıkda niçe cevri çekmiş iken felek
Şimdi yine senünle bize imtinân ider
Şâhen-şehâ kemîne çerâgun 'Atâ kulun
Dergâhuna bu vechile 'özrin beyân ider
Çokdur bilür kusûrını vafunda gerçi lîk
Ümmîd-i 'afv-ı pâdişeh-i kâm-rân ider
Rû-mâl-i dergehünle bulup her murâdını
Kûy-ı merâma kadd-i hamın savlecân ider
Hayy-i Kadîr kesret-i nusretle vaktini
Reşk-âver-i zamân-ı Süleymân Hân ider (Kasîde, 1)¹³⁹

Sultan IV. Mustafa (1807-1808)

IV. Mustafa, Kabakçı Mustafa isyânı sonrası III. Selim'in tahttan indirilmesi üzerine tahta çıkarılmıştır. III. Selim, daha amcasının sağlığında bilhassa ıstılahat yapmak için saltana geçmekte nasıl gayret gösterdiyse, kendisinin yerine hükümdâr olan amcasının oğlu IV. Mustafa da bu ıstılahatı yıkmak için aynı gayreti göstermiştir.

Bütün devlet işlerini, ihtilâlcilerin arzuları üzerine gören Sultan Mustafa, son derece hırslı, sanat ve yenilik aleyhdârı bir padişah olarak tarih kitaplarında yerini alır. Sultan III. Selim devrinde sarayda oluşturulan kültür ve edebiyat mahfilini, tahta geçmesiyle birlikte hemen dağıtmış; şâirleri sarayından kovmuştur. Alemdâr Mustafa Paşanın İstanbul'a gelerek saraya hücumu sırasında, makamını korumak amacıyla amcası III. Selim ile kardeşi Mahmûd'u (II. Mahmûd) ortadan kaldırmak isteyen Sultan IV. Mustafa, Sultan III. Selim öldürtmüş, ikincisinde başarılı olamamış, yaklaşık 14 ay süren saltanatından sonra tahtından indirilmiş ve yerine geçen Sultan II. Mahmûd tarafından 18 Kasım 1808 tarihinde boğdurularak öldürülmüştür¹⁴⁰.

18. asır divanlarında, Sultan IV. Mustafa'ya yönelik, başta cülûsiye türü olmak üzere herhangi bir manzûmeye rastlanılmamıştır. Bunun sebepleri, III. Selim gibi bir sanatkâr padişahın bir isyânla tahttan indirilmesinde Sultan Mustafa'nın dahlinin bulunması, yeni padişahın sanata karşı olması ve sanatkârları çevresinden uzaklaştırması olsa gerektir.

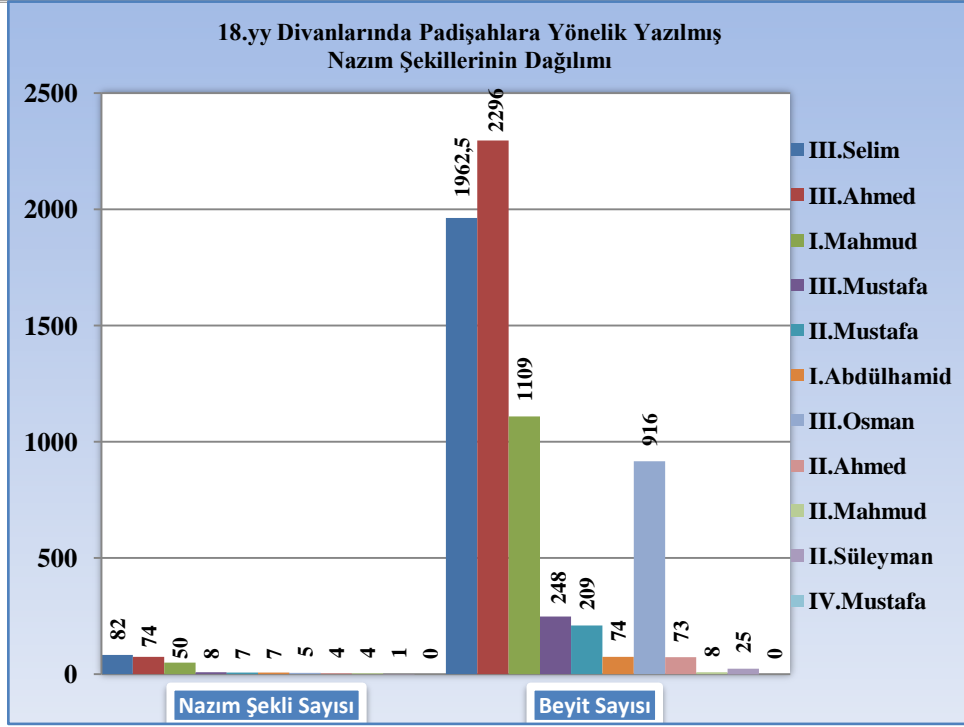
18. yy Divanlarında Padişahlara Yönelik Yazılmış

Manzûmelerle İlgili İstatiksel Bazı Bilgiler

18. yüzyıl divanları incelendiğinde bu yüzyılda tahtta bulunmuş padişahlara yönelik yazılmış manzûmelerle şöyle bir tablonun oluşturulması mümkündür:

¹³⁹Yusuf Çetindağ, *age*, s.88

¹⁴⁰İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s.105

Yukarıdaki tablo¹⁴¹, 18.yüzyıl divanlarında padişahlara yönelik olarak yazılmış manzûmelerin nazım şekli ve beyit olarak dağılımını göstermektedir. Bu grafik ışığında, en çok manzûmenin 82 adet ile III. Selim'e yazıldığı görülmektedir. Bu 82 manzûmede bulunan beyit sayısı ise 1962,5'tir. Daha sonra bu sırayı 74 adet manzûme ve bu manzûmedeki 2296 beyit ile III. Ahmed almaktadır. Sultan III. Selim, 1789-1807 yılları arasında yaklaşık 18 yıl padişahlık yapmıştır. III. Ahmed ise, 1703-1730 yılları arasında 27 yıl civarında tahtta bulunmuştur. En çok manzûmenin bu iki padişaha yönelik olmasında, mezkûr padişahların tahtta bulunma sürelerinin etkisi elbette vardır. Fakat burada asıl dikkati çeken, III. Selim'in 18 yıllık padişahlık süresi bulunmasına rağmen, sayı bakımından en fazla kendisine manzûme yazılan padişah olmasıdır. İki padişahın da sanatı sevmeleri, şâir ve sanatkârı korumalarının bu duruma büyük etkisi olsa gerektir. III. Ahmed ve Damad İbrahim Paşa ile özdeşleşen Lâle Devrinin de, sanatçıların devlet idârecileri tarafından rağbet gördüğü bir dönem olduğu hesaba katıldığında, III. Ahmed'in kendisine çokça manzûme yazılmış bir padişah olmasını yadırgamamak gerekir.

Grafikte dikkati çeken bir diğer husus, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, yaklaşık 14 ay tahtta bulunmuş Sultan IV. Mustafa'ya yönelik, şâirler tarafından herhangi bir manzûme (cülûsiye, methiye, tarih vs.) yazılmamış olmasıdır. Öyle ki, incelenen divanlarda, ondan bahseden tek bir satıra bile rastlanılmamıştır. IV. Mustafa'nın Kabakçı Mustafa isyânı sonrası III. Selim'in yerine tahta çıkması; hele hele halkın ve sanatkârların gönlünde taht kurmuş, kendisi de sanatkâr olan bu padişahı boğdurması, devrin divan sanatçılarının yeni padişaha bu şekilde bir tepki göstermeleri gibi bir sonucu doğurmuştur. Ayrıca IV. Mustafa, tahta geçer geçmez, selefi olan III. Selim'in saray çevresinde oluşturduğu sanat muhitini dağıtmıştır. Bu yönüyle yeni padişah, sanata ve sanatçıya düşman bir vasıf taşımaktadır. Bu durum şâirlerce olumlu karşılanmamış olacaktır ki,

¹⁴¹Grafiklerde yer alan manzûme ve beyit sayısı, manzûmelerin başlıklarından ve muhtevâlarından hareketle tespit edilmiştir. Doğrudan padişaha yönelik yazılmayan manzûme ve beyitler bu tabloya dâhil edilmemiştir. Bunun yanı sıra, savaş, barış, antlaşma gibi askerî bazı gelişmeler ve imar faaliyetleri münâsebetiyle yazılmış ve başka bir yazıda değerlendirilmek üzere bırakılmış olan manzûmeler de tabloya dâhil edilmiştir.

divan şâirleri, eserlerinde ondan bahsetmemişler; ona iltifatta bulunmamış, ondan câize ve ihsân beklememişlerdir.

Padişahlara Yönelik Manzûmesi Bulunmayan Yüzyılın

Diğer Şâirleriyle İlgili Kısa Bir Değerlendirme

18. asra ait incelediğimiz divanlar içinde, şâirlerden bazıları, çeşitli sebeplerle padişahlara yönelik manzûme yazmamışlardır. Bazı şâirlerin aynı zamanda şeyh olmaları; dolayısıyla bir şâir-hâmî münâsebetine girmemeleri ve divanlarının tamamen tasavvufî özellikler taşıması bu sebeplerin başında gelmektedir. Bektâşî Şeyhi Azbî Baba¹⁴², Uşşâkî Şeyhi Cemâlî¹⁴³, Şa'bâniye Şeyhi Mehmed Nasûhî¹⁴⁴, Gülşenî Şeyhi Müsellem¹⁴⁵, Celvetî Şeyhi Senâî¹⁴⁶, divanlarında padişaha yönelik manzûmeleri bulunmayan 18. yy şâirleridir.

Kâdirî tarikatına mensup olan ve müderrislik gibi bazı devlet memuriyetlerinde vazife yapmış Edirneli Fâiz'in¹⁴⁷; çeşitli devlet makamlarında bulunmuş ve bazı devlet büyüklerine arz-ı hâller yazmış olan Belîğ Mehmed Efendinin¹⁴⁸ ve Hevâî mahlasıyla hiciv türünde şiirler yazmış devrin bir diğer şâiri Kubûrî-zâde Abdurrahmân'ın¹⁴⁹ divanlarında padişahlara yönelik herhangi bir manzûmeye rastlanmamıştır.

Şâirlerin bazılarının İstanbul'dan uzak kalışları da, padişahlara manzûme yazmama sebebi olarak görülebilir. Semerkantlı Âgâh¹⁵⁰, Erzurumlu Hâzık¹⁵¹, Bağdadlı Garîbî¹⁵², Diyarbakırlı İbrâhim Hâfid¹⁵³, Sofyalı Râsih¹⁵⁴ bu tür şâirlerdendir. İstanbul'dan uzak kalan bu şâirlerden bazıları, çevrelerindeki devlet adamlarının (vâli, beylerbeyi, vezir, paşa gibi) hâmîliklerine ihtiyaç duymuşlardır.

Hoca Neş'etîn,

Hasbice gazel söyleme besdir bize Neş'et

Erbâbına meymûn ola târîh u kasîde (Gazel, 100)¹⁵⁵

¹⁴²Sibel Bayram, **Azbî Baba, Hayatı Eserleri Sanatı ve Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Ü., SBE, Edirne, 2006

¹⁴³Mehmet Ergin, **Cemâleddîn-i Uşşâkî'nin Hayatı, Eserleri ve Divanının Edisyon Kritiği**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ü., SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Ankara, 1994

¹⁴⁴Mustafa Yılmaz, **Mehmed Nasûhî Efendi, Hayatı, Eserleri ve Divanının Tenkidli Neşri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü., SBE, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, İstanbul, 1997

¹⁴⁵Meryem Kurumehmed, **XVIII. YY. Şâirlerinden Müsellem (Şeyh Ebu'l-Vefâ Edirnevî, Hayatı, Sanatı, Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü., Türkiyat Araştırmaları Ens., İstanbul, 2006

¹⁴⁶Emine Öte, **Senâî Divanı ve Tenkitli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ü., SBE, Ankara, 2000

¹⁴⁷Tarık Demir, **Edirneli Fâiz Divanı, İnceleme-Metin-Dizin**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ü., SBE, Eski Türk Edebiyatı ABD, Ankara, 2006

¹⁴⁸H.Gamze Demirel, **18.yy Şâirlerinden Belîğ Mehmed Emin Divanı (İnceleme-Metin-İndeks)**, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Elazığ, 2005. Belîğ Divanında yer alan yazılış tarihi belirsiz bir gazelde(G.68, s.171) şâir, "*Feylesüfânun şikest olmuş bütün nâhunları / Hall ü 'akd-ı kâr-ı devlet hep yed-i rüşvetdedür .*" diyerek ilim adamlarının çok çalışmasına rağmen bunun karşılığını alamadıklarından yakınmakta, devlet kapısındaki itibarın rüşvetten geçtiğini söylemektedir. Bu mısraların yazılmasında, şâirin içinde bulunduğu geçim sıkıntısının payı büyük olsa gerekir.

¹⁴⁹Zehrâ Vildan Çakır, **Hevâî (Abdurrahman Kubûrî-zâde) Divanı'nın Tenkidli Metni ve İncelenmesi**, Trakya Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 1998. Hevâî, bir gazelinde (G.16, s.8) "*Rüşvetle mukaffel olalı bâb-ı mesâlih / Taşdan taş baş ırmada erbâb-ı mesâlih*" diyerek yine rüşvetten yakınmaktadır.

¹⁵⁰Şerife Akpınar, **Âgâh Divanı ve İncelenmesi**, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Ü., SBE, Konya, 2006

¹⁵¹Hüseyin Güneş, **Hâzık**, Erzurum Kitaplığı Yay., Erzurum, 2001

¹⁵²Vedat Ali Tok, **Garîbî Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Ü., SBE, Kayseri, 1995

¹⁵³Şenay Özkan, **18.yy Şâiri Hafid'in Divanı'nın Transkripsiyonlu Karşılaştırmalı Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Edirne, 2003

¹⁵⁴Özge Öztekin, **Râsih Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Ü., SBE, Ankara, 1997

¹⁵⁵Rıza Oğraş, **age**, s.303

Turkish Studies

mısraıyla dile getirdiği ve kasîde yazmak yerine bu alandaki kâbiliyetlerin gazel vâdisinde ortaya konulması gerektiği düşüncesi, rahle-i tedrîsinden geçen şâirler üzerinde son derece etkili olmuştur. Nitekim talebeleri arasında yer alan Fâzıl Hacı Tâhir Efendi¹⁵⁶ ve Muvakkit-zâde Pertev gibi devrin önemli sîmâlarında bu tavsiyenin izlerini görmek mümkündür.

SONUÇ

Padişahlar, divanlarda çeşitli müspet vasıflarla anlatılmışlardır. Onların adâletli ve cömert oluşları bu vasıfların başında gelmektedir. Bunların yanı sıra, padişahların cesareti, kahraman, akıllı ve bilgili oluşları, ilim ve hüner erbâbının kıymetini bilmeleri, savaşlardaki başarıları, onların şâirler tarafından methe konu yapılan diğer özellikleridir. Padişahlar bu özellikleriyle anlatılırken çeşitli din ve devlet adamlarına, tarihî bazı kişilere benzetilmişler; bazen de onlardan üstün tutulmuşlardır. Ayrıca padişahların tahta çıkışları, şâirlerce büyük bir sevinç ve mutlulukla karşılanmıştır. Bu yönüyle Divan şâirlerinin “Klasik Türk Şiiri” anlayışını 18. yy’da da devam ettirdikleri söylenebilir.

Padişahların, özellikle kasîdelerde mübâlağalı bir şekilde anlatılması ve kendilerinde bulunmayan özelliklerle tavsif edilmesi, şâirlerin manzûmelerini oluştururken sıkça başvurdukları bir ifâde şeklidir. Zîrâ bazı şâirler, yazdıkları cülûsiyelerde, tahta henüz çıkmış ve herhangi bir icraâtı dahî bulunmayan padişahlardan uzun yıllar tahtta bulunmuş bir idâreci gibi bahsetmişlerdir ki bu durumun gerçekçi bir yönü bulunmamaktadır. Yine aynı şekilde, ordunun başında savaşa hiç katılmayan bazı padişahların “Kahramân, İskender” gibi savaşçı özellikleriyle meşhûr olmuş tarihî kişilerle karşılaştırılarak kendilerinden söz edilmesi veya onlara “Gâzi” gibi sıfatların yakıştırılması, tarihî gerçekliğe ters düşen hususlardan bir diğeridir. Bu tür ifâdelerin sebebini, şâirlerin, yeni tahta çıkmış padişahı, *İslâm geleneğinin* oluşturduğu ideâl/mükemmel hükümdâr profiline çekme ve mükemmel bir hükümdârda olması gereken vasıfları dolaylı olarak onlara hatırlatma anlayışında aramak doğru bir yaklaşım olacaktır. Kısacası şâirler, bu tür ifâdelerin yer aldığı manzûmelerde, padişahlara *aslında*, “Mükemmel bir hükümdâr böyle olmalıdır.” mesajını vermeye çalışmışlardır.

Divanlarda, şâirlerin padişahlardan ve saltanat dönemlerinden övgüyle söz etmelerine rağmen eski dönemlerden şikâyetle bahsetmeleri, karşılaşılan bir diğer dikkat çekici durumdur. Şâirlerden pek çoğu, yeni bir padişaha yönelik övgülerde bulunurken “Sıkıntılı ve elem dolu günler artık geride kaldı.” şeklinde ifâdeler kullanarak geçmişten serzenişle bahsetmişlerdir. Bu ve benzeri ifâdelerin kullanılmasını; sürgün, azil, maddî imkânsızlık gibi olumsuzluklarla karşı karşıya kalmış şâirlerin, yeni padişahı bir ümit kapısı olarak görmeleri veya şâirlerin yeni padişahın beklentilerinin bir önceki dönemden daha fazla olduğunu farklı şekilde dillendirmeleri şeklinde düşünmek mümkündür. Fakat bir şâirin, övgü dolu mısralarla anlattığı bir padişahın ve onun saltanat yıllarından, sonraki padişah döneminde yakınlıkla söz etmesi, şâir-hâmî ilişkisi içinde dahî açıklanabilecek bir durum değildir.

Divan şâirleri, bu yüzyılda, sanatı destekleyen ve sanatkârı himâye eden padişahları daha çok tutmuşlar; en fazla manzûmeyi onlar için yazmışlar ve onların bu vasıflarını şiirlerinde dile getirmişlerdir. III. Ahmed ve III. Selim, bu yönüyle bu yüzyıl divan şâirlerinin en fazla iltifat ettikleri padişahlardır. Fakat IV. Mustafa’nın gerek sanata bakışı ve gerekse III. Selim’i öldürtmesi, şâirlerin divanlarına da menfî olarak yansımış, divan şâirleri kendisine yönelik herhangi bir şiir yazma taraftarı olmamışlardır.

18.yy Divan şâirlerinin yaşadıkları dönemini anlatırken, Osmanlı toplumundaki idâfi yapıdan kaynaklanan birtakım sıkıntıları da dile getirdikleri bir gerçektir. Şâirler, bu yönleriyle

¹⁵⁶Metin Arpacı, **Fazıl Hacı Tahir Efendi, Hayatı ve Divanının Transkripsiyonlu Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ü., SBE, Ankara, 2005

içinde buldukları cemiyete bîgâne kalmamışlar; yaşanan hâdiseleri sanatkârlık penceresinden aksettirmişlerdir. Bu çalışmada da verildiği şekilde, cemiyet hayatındaki birtakım rahatsızlıkları doğrudan padişahlara aktarmamış (veya aktarma imkânı bulamamış) olsalar da, ikinci ve üçüncü derecedeki devlet adamlarına olup bitenleri anlatmaktan çekinmemişlerdir. Divanların penceresinden bu açıdan bakıldığında denilebilir ki, Osmanlı toplumu 18. yüzyılda güllük gülistanlık bir manzara sergilememektedir.

Bu yüzyıldaki divan şâirlerinden özellikle şeyhlik makamında bulunanlardan pek çoğu, padişahlara yönelik övgü içeren kasîde vb. şiir yazmaktan kaçınmışlar; yazarlar ise padişahın yardımına teşekkür mâhiyetindeki ifâdeleri hâvî manzûmeler kaleme almışlardır.

Şâirler, 18.yy'da askerî alanda yapılan faaliyet ve yeniliklerden (gemi, kalyon, tersâne, kışla, kale, top yapılması vs.); çeşitli imâr faaliyetlerinden (saray, köşk, çeşme, hamam yapılması vs.) ; ekonomik bazı gelişmelerden (darphâne yapımı, sikke basımı, kahve fiyatlarının artması vs.) her ne kadar söz etmişlerse de, Mirzâ-zâde Sâlim'in Enderun'da kütüphâne kurulması dolayısıyla padişahı övdüğü manzûme dışında, bilhassa Lâle Devrindeki -meselâ matbaanın kurulması, yabancı ülkelere konsolosluklar açılması, ilmî encümen oluşturulması, pek çok kitap tercümesi vs.- kültürel alanda yapılan çalışmaları manzûmelerinde anlatmamışlar; bu münâsebetle devrin pâdişahı olan III. Ahmed'e yönelik bir övgüde bulunmamışlar, onu alkışlayan bir tavır sergilememişlerdir. Ayrıca, Şeyh Gâlib ve Sürûrî gibi birkaç şâir dışında, III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd adlı yeni ordusu şiirlere konu edilmemiş; padişah bu yönüyle devrin şâirlerinin kabul ve övgüsüne mazhar olmamıştır.

Divanlarda, şâirlerin padişahları çok yönlü anlattığı şiirlerini bulmak mümkündür. Divan şâirlerinin padişahları değerlendirişi, içinde buldukları hâle göre şekillendiği için elbette tarafsız olmaktan uzaktır. Bununla birlikte, şâirlerin cemiyetin birer ferdi olduğu hesaba katıldığında, yazılan manzûmelerin o dönem Osmanlı cemiyetinin zihniyet ve psikolojisini yansıtmaları bakımından büyük bir önem taşıdığı da bir gerçektir. Methiye türü kasîdeler bir kenara bırakılsa bile, padişahların özellikle tahta çıkışlarını, fetihlerini, başarılarını, askerî alanda yaptıkları çalışmalarını, hastalanmaları ve sıhate kavuşmalarını, vefatlarını vs. aktaran tarih kit'alarının varlığı göz önünde bulundurulduğunda, divanların sanat eseri olmalarının yanı sıra tarihî vesikalarla dolu birer kültür hazînesi vasfı taşıdığını söylemek mümkün hâle gelecektir.

KAYNAKÇA

- AKKAYA, Hüseyin, *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü., SBE, İstanbul, 1994.
- AKPINAR, Şerife, *Âgâh Divanı ve İncelenmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Ü., SBE, Konya, 2006.
- ALTUNEL, Melek, *Neyyir Abdülhalim Dede Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Konya, 1995.
- ARPACI, Metin, *Fazıl Hacı Tahir Efendi, Hayatı ve Divanının Transkripsiyonlu Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ü., SBE, Ankara, 2005.
- ARSLAN, Mehmed - AKSOYAK İ. Hakkı, *Haşmet Külliyyatı*, Dilek Matbaacılık, Sivas, 1994.
- ATLANSOY, Kadir, "Edebî Metinlerin Tarih Kaynağı Olarak Değeri" *Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri*, 6-7 Hazîrân 1996, Bildiriler, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1997.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

- AYPAY, İrfan, *İzzet Ali Paşa, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, İstanbul, 1998.
- AYPAY, İrfan, Nahîfî Süleyman Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanın Tenkidli Metni, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Ü., SBE, Konya, 1992.
- AZAKLI, İmran, *Zübeyde Fitnat Hanım'ın Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Ankara, 1998.
- BAGRIAÇIK, M. Ziya, *Dürri ve Divanındaki Tarih Manzûmeleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Ü., SBE, Van, 1996.
- BATUR, Atilla, *Sürûrî Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Ü., SBE, Malatya, 2002.
- BAYRAM, Sibel, *Azbî Baba, Hayatı Eserleri Sanatı ve Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Ü., SBE, Edirne, 2006.
- BEŞLİ, Zafer, *Ömer Besîm Divanı, Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eseri Divanın İncelemesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Ü., SBE, Afyonkarahisar, 2007.
- BİLKAN, Ali Fuat, "Tarih Araştırmalarında Edebî Metinlerin Değeri ve Divanların Tarihçiye Sundukları", *Yağmur Dergisi*, Sayı: 23 (Nisan-Mayıs-Hazîrân), Ankara, 2004
- CEYHAN, Adem, *Enis Receb Dede, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri: Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü., SBE, İstanbul, 1990.
- ÇAKIR, Zehrâ Vildan, *Hevâyî(Abdurrahman Kubûrî-zâde) Divanı'nın Tenkidli Metni ve İncelenmesi*, Trakya Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 1998.
- ÇAKIRCI, Mehmed, *Hâkim Mehmed Efendi Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Ü., SBE, Van, 2006.
- ÇETİNDAG, Yusuf, *Atâullah Divanı*, Fatih Ü., Yay., İstanbul, 2006.
- DADAŞ, Cevdet, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şairlere Verilen Câize ve İhsânlar", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Araştırma ve Yayın Merkezi, C. 11, Ankara, 2002.
- DEMİR, Tarık, *Edirneli Fâiz Divanı İnceleme-Metin-Dizin*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ü., SBE, Ankara, 2006.
- DEMİREL, H. Gamze, *Beliğ Mehmed Emîn Divanı*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Ü., SBE, Elazığ, 2005.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâlî*, http://www.diyanet.gov.tr/kuran/kuran_meali/kuran.pdf
- DOĞAN, Muhammet Nur, *Lâle Devri Şairi Şeyhülislam Es'ad ve Divanı*, MEB, İstanbul, 1997.
- ELBİR, Bilal, *Kânî Divanı Üzerine Bir İnceleme*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Ü., SBE, İzmir, 1997.
- ELMAS, Sevgi, *Rahmî (Kırımlı Mustafa) Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Ü., SBE, Edirne, 1997.
- ERDEM, Sadık, *Neylî ve Divanı*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara, 2005.

- ERGİN, Mehmed, *Cemâleddîn-i 'Uşşâkî'nin Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Edisyon Kritiği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ü., SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Ankara, 1994.
- Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, (Haz. İlhan Genç), AKMB Yayınları, Ankara, 2000.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılab Yayınevi, 2.baskı, İstanbul, 1953.
- GÜFTA, Hüseyin, *Sâlim (Mirzâ-zâde), Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Ü., SBE, Erzurum, 1995.
- GÜNEŞ, Hüseyin, *Hâzık*, Erzurum Kitaplığı Yay., Erzurum, 2001.
- KADIOĞLU, İdris, *Lebib-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Ü., SBE, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Diyarbakır, 2003.
- KAHRAMAN, Bahattin, *Vahîd Mahtûmî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Ü., SBE, Konya, 1995.
- KALKIŞIM, Muhsin, *Şeyh Gâlib Divanı*, Akçağ, Ankara, 1994.
- KARAGÖZ, Sevinç, *Feyzi Efendi Divanı, İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Ü., SBE, Sakarya, 2004.
- KILIÇ, Muharrem, *Münîf Antakî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ü., SBE, Erzurum, 1995.
- KILIÇ, Yasin, *Râtib Ahmed Paşa, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ü., SBE, Erzurum, 1996.
- KURUMEHMED, Meryem, *XVIII. YY. Şairlerinden Müsellem (Şeyh Ebu'l-Vefâ Edirnevî, Hayatı, Sanatı, Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü., Türkiyat Araştırmaları Ens., İstanbul, 2006.
- KUTLAR, Fatma Sabiha, *Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Tenkitli Metin-İnceleme*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Ü., SBE, Ankara, 1996.
- LEVEND, Agâh Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, 4. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.
- MACİT, Muhsin, *Nedim Divanı*, Akçağ, Ankara, 1997.
- MUSLU, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18.yy)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.
- OĞRAŞ, Rıza, *Hoca Neş'et Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, İstanbul, 1991.
- Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Kitabevi, İstanbul, 2006.
- ÖTE, Emine, *Senâî Divanı ve Tenkitli Metin*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ü., SBE, Ankara, 2000.
- ÖZKAN, Şenay, *18.yy Şairi Hafid'in Divanı'nın Transkripsiyonlu Karşılaştırmalı Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Edirne, 2003.

- ÖZTEKİN, Özge, *Râsih Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Ü., SBE, Ankara, 1997.
- ÖZTÜRK, Raziye, *Nâşid İbrâhim Bey (Hayatı, Eseri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni)* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ü., SBE, Konya, 1998.
- ÖZYILMAZ, Kezban, *Kâmî, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ü., SBE, Konya, 1994.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ, Ankara, 1995.
- SÜREYYA, Mehmed, *Sicilli Osmanî Yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniye*, Haz. Mustafa Keskin vd., Sebil Yayınevi, C.1, İstanbul, 1996.
- ŞENGÜN, Necdet, *Nazir İbrahim ve Divanı*, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Ü., SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Türk İslam Edebiyatı ABD, İzmir, 2006.
- TAÇALAN, Nebahat Çalık, *Tayyar (Mahmud) Paşa Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Edirne, 1998.
- TARLAN, Ali Nihat, *Edebiyat Mes'eleleri*, Ötüken, İstanbul, 1981.
- TOK, Vedat Ali, *Garibî Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Ü., SBE, Kayseri, 1995.
- TOZLU, Musa, *Ebübekir Sâmî Paşa, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Ü., SBE, Sakarya, 2005.
- ULUCAN, Mehmed, *Muvakkit-zâde Mehmed Pertev, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Elazığ, 2005.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.cilt, Ankara, 1995.
- VARIŞOĞLU, Mehmed Celal, *Hâtem , Hayatı Edebi Şahsiyeti Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ü., SBE, Erzurum, 1997.
- YAĞCI, Ömer Gökhan, *Mehmed Şerif Efendi Divanı (İnceleme-Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Ü., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Kırıkkale, 2006.
- YALAP, Hakan, *Subhi-zâde Abdî (Abdullah), Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ü., SBE, Türkçe Eğitimi ABD, Niğde, 2007.
- YILMAZ, Mustafa, *Mehmed Nasûhî Efendi, Hayatı, Eserleri ve Divançesinin Tenkidli Neşri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü., SBE, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, İstanbul, 1997.
- YORULMAZ, Hüseyin, *Koca Râgıb Paşa Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ü., SBE, Eski Türk Edebiyatı ABD, İstanbul, 1989.

Turkish Studies